

HOGYAN LAKIK A NÉP

a XIX. század végén.

Műszaki humanisztikus tanulmány az 1885-1895 ig terjedő
időszakból

MEISZNER ALAJOS
vasúti mérnöktől.

TARTALOM

	oldal
I. Bevezetés	XI.
% Budapest székes főváros munkás telepei, 0. I II. III. IV. V. és VI. tervekhez	2.
& Fiume munkástelepei VII. és VIII tervekhez.	9
' " A magy. kir. államvasutak diósgyőri vas és aczélgyára XX. és XXI. tervekhez.	13.
(" A mezőhegyest ménésintézet tisztii és munkás-lakásai XXI. tervéhez l(j.) " Az alsó-dunai szabályozási munkák és azoknak állása 1891 év jú- lius havában XXVI. tervhez	20.
* " Egyntomi lakások XLVI. XLXII, és XLVIII tervekhez	24.
+ " A Krupp Frigyes féle öntött aczélgyár jótékonyasági berendezései Essenben LXIII és LXIV tervhez	28.
8. A vvilhelmsdorfi munkástelep Westfaliában, Bodeischwing, bielfeldi lelkész által alapítva	33.
- " Olcsó munkás-lakásokat építő társulat lakóházai Havreban LXXV tervben	36.
%\$ " Eszak-amrikái kisebb lakóházak és munkáslakások LXXXIX és LXXXX tervekhez	39.
%% A Londoni munkásosztály lakóházai LXXXIII, LXXXIV és LXX tervekhez	42.

Bevezetés.

Mindinkább tért hódít manapság az a meggyőződés, miszerint: „ipar nélkül állam nem boldogul.“ A technikai gyakorlat és művészet »fejlődésével, midőn újabb és újabb utakat tör magának a prüszkölő mozdony, a nyugodtan tova sikló hajó egyaránt hegyen-völgyön át, tengerről-tengerre: mind számosabban emelkednek a füstölgő gyárkémenyek a föld talaján.

A legtávolabb északtól az idegen földrészeknek alig művelődés alá vett pusztaságáig, mindenütt óriási mértékben tömörül össze ama szorgalmas hangyanép, melyet gyűjtő néven **műnkások** nevezünk el.

S habár tagadhatatlan, hogy éppen szárazföldünk legrégebb és legkifejlettebb forgalmi központjain a munkások ijesztő nyomora társult a legnagyobb luxus mellé, nem következhetik abból, hogy ezért mellőzzük az ipart.

Ebből kétségtelen csak az, hogy a hol a viszonyok annyira elfajultak, ott a kellő időben elhanyagolt gondoskodni ama munkásosztály legegységesebb fizikai szükségleteiről, mely azoknak egy helyen való süni összetömörüléséből szükségképpen előáll.

E gondatlanság a lakásszükséget is szülte, mely különösen a népes városokban keményen sújtja a kevésbé tehetőseket.

Hogy a lakásügy mennyire nagy fontossága, kivált a munkás osztály fizikai és erkölcsi jóléte tekintetéből, alig szorítható külön bizonyításra.

Újabb időben egyre szaporodik amaz emberbarátok száma, kik a szociális viszonyokkal alaposan és állhatatosan foglalkoznak s kik utánajárnak kipuhatolni a szükségetet szenvedők életkivánalmait, arra fordítván elméjüket, föltalálni azok orvoslására a tervszerűen hasznos gyógyszereket.

Hazánkban ugyan még nem ismerjük azt az Ínséget, mely a Nyugat nagy központjaiban magát befészkelte, de épp e miatt kell, hogy gondoskodásunkat kiterjesszük oda, hogy nálunk be se következék.

Az 1885-iki országos kiállítás mintegy alapkövét képezte amaz erős elhatározásunknak, meghonosítani és állandósítani nálunk az ipart. Jelen ezredévi kiállításunknak hivatása ezt fokozódott súlylyal erősíteni.

Ez elhatározás foganatosításánál rá leszünk utalva, sok munkás kézt idegeit művelődési térről, idegen földről ide vonzani.

Gondunk kell, hogy legyen arra. e munkásereket állandóan ide kötni tűzhelyünkhöz, nehogy az oly nagy áldozatok

arán keletkezett újabb műhelyeket — amazok hiánya miatt — pusztulni kényszerítettünk.

Jelen kiadványunk megkísérli — saját észleléseink alapján leírni szóval cs képből azon humánus berendezéseket és intézményeket, melyeket úgy a legjobbjaink, valamint a külföld legelőkelőbb intézetei és egyesületei a munkások ólétfönn-tartása és igényeik kielégíthetése céljából kezdeményeztek.

Sok, igen sok éretett már el e tekintetben nálunk is, s alig állunk ez irányban mögötte a külföldnek.

Bizonyítja ezt L a v o l l é e s — legbuzgóbb kutató e téren — ki közleményeiben Osztrák-Magyarországot teszi az első helyre, mint a hol épp úgy a nagyiparosok, valamint a bányatulajdonosok is, munkásaik jólétéért gondoskodtak.

S ha nem sajnálva a fáradságot, végig kutatunk a munkáslakások e gyűjteményén, önként vesz erőt rajtuk az a meggyőződés, hogy csak ott érhető el nagy és maradandó, a hol a munkaadók a rendelkezésükre álló összes eszközökkel látnak a humánus berendezésekhez és azokat megfelelő módon fönn is tartják.

Meggyőződésünk, hogy az államra is nagy föladat vár, mivel csak ő képes nyújtani a követendő példát, előljárva intézkedéseivel, de meg is mutatja útját és módját annak, a munkások védelme szempontjából mint kelljen megmagyarázni a törvényt.

Budapest, 1896. január havában.

Budapest székes főváros munkástelepei.

Magyarország újabb történetének tagadhatatlan fénypontja a székes főváros rohamos és nagyszerű fejlődése, a mely oly arányokban folyt, hogy annak alig van párja Európa egyéb fővárosaiban.

Miután az ország áldozatteljes tusák árán visszanyerő a régi habsburgi birodalom másik felével való politikai egyenrangúságát, első föladataul ismerte, fővárosát ellátni a szükséges állami épületekkel, a művészet és tudományszentelte méltó hajlékokkal. Középületek, mindennemű felső- és alsó tanintézetek létesítése jelöli haladásunk 1866—1878-ig terjedő első időszakát.

Újabb forgalmi útjaink megépítése, azok mentén a fényes»-nél-fényesb épületek vég nélküli sora, mai napjaink alkotása.

Így létesült szemünk láttára a gyönyörű — annak megteremtőjéről elnevezett — Andrassy-út, így került hihetetlen gyorsasággal palota - palota mellé a régi várost körülövező pom-

pás körüton, valóban a nagyváros jellegét öltvén székes fővárosunkra.

S csakugyan mintegy éjjelen át lettünk nagyvárosiakká! Be kellett azonban vallanunk, hogy azokká bár átváloztunk, de még sok életföltétel hiányával. Kénytelenek valánk alapjából átalakítani csatornázásunkat, a megháromszorozódott lakosságot ivóvízzel látni el — és ez képezte az iitőbbi évek földadatát. De ama sok-sok ezer számára, kik kényért és munkát keresendő, évente özönlenek a vidékről a Metropolis felé, nem tudtuk még megteremteni az általuk hozzáférhető lakásokat.

Ezt pótolni oly sietséggel, a hogy csak lehetséges, képezi a legközelebbi jövőnek sürgős földadatát.

Budapest növekedési arányát Berlin-ével szokás összehasonlítani, azonban ez összehasonlítás nem üt ki előnyünkré. Már ama körülmény miatt sem, mivel a 70-es évek óta fejlődő Berlinnek nem volt szüksége arra, az átválozást a legelső fokon kezdeni, mint ahogy nálunk kellett, hanem ott a viszonyoknak a rendes kerékvágást elhagyniok nem kellett, azok folyton normálisak maradtak.

A mint egy, Borsig, Siegl, Hope és Schwarzkopf nagy műhely telepein 1884-ben tartott szemle utján meggyőződhetünk, ott a munkások részéről lakásszükség nem létezett; a nagy telepek egyike sem volt kénytelen a saját költségén intézkedni munkásaik telepedéséről és a munkások lakásaik megválasztásában helyhez kötve nem valának.

A legkiterjedtebb társaskocsi- és lóvasút-hálózaton kívül van Berlinnek évek óta u. n. városi vasútja, mely az összes pályaudvarokat köti össze egymással, a város közepét szeli át és létesítése óta a legfőbb közlekedési ere lett a birodalmi főváros forgalmának.

A munkás, munkaadójának utalványára, e vasút használatára heti jegyket kap, a melyek alapján csekély pár fillért a város egyik végétől a másik végéig gyorsan eljuthat.

Ily előnyös helyzetnek Budapest, nem örvendett, nem is részesülhet abban oly könnyen, és pedig roppant kiterjedésű terjedelménél fogva, mely épp a miatt igen aránytalan módon jutott beépítés alá. Ha meggondoljuk, hogy Budapest 20,089 hektárnyi óriási területén ma mintegy 600,000 lélek lakik, mig Berlinnek lakossága csak 6402 hektárnyi területén az 1.000,000-en fölül vagyon; ez magában utal amaz óriási távolságokra, melyek itt nálunk léteznek. A külterületeken elhelyezett nagyobb gyártelepek a város belterületében összesűrített építkezésektől igen messze esnek.

Innen azok a nagy végletegek is, melyek lakviszonyainkban előállottak s melyek abban lelnek kifejezést, hogy míg a belterületeken a viszonylagos népsűrűség hektáronként 54 és

878 közt ingadozik, addig a kütelkeken csak kevés helyen emelkedik 12-nél magasabba a viszonylagos nép szám.

Budapest összes lakóházainak száma tett 1894. év végével 13,614-et. S dacára amaz óriási befektetési összegeknek, melyek évente a fővárosban köz- és kivált magáriépitkezésekre fordítatnak, a mely összegek az

% - & ik évben 19.4 millió frtot,
 % - ' ! ban 25.2 millió frtot,
 % - (! ben már 26.3 millió forintot

tettek, lakviszonyaink javítását el nem érhattük.

Az 1891-iki népszámlálás alkalmából konstataálta a hivatalos statisztika, hogy Budapesten egy lakásban átlag 4.97 egyén lakik, míg Berlinben 4'2 lélek jut egy-egy lakásra. De azért a viszonyok mégis nagyon különbözök, mert Budapest lakosságának csak 8%-a lakik úgy, hogy 1—1 szobára 1 lakó jut; 35%-nál esik inár egy szobára 2—3 lakó; de 30.3 %-nál jut egy szobára 4 —5 és több lakó.

Azaz csaknem h a r m a d a a lakosságnak zsúfolt lakásokba van szorítva.

A zsúfoltság mértékére nézve igen sötét képet ad még a következő összehasonlítás:

Az összes lakások közül van

	Budapest	Bécs	Brünn	Lemberg
1 szobás lakás	61.7%	5.3%	4.6%	36.5%
2 " "	20.8	28.1	41.9	24.3
3) " "	8.7	53.0	42.1	31.0
4—5) " "	6.6			
6 és több " "	2.2	13.5	11.4	8.2

Budapest tehát az 1 szobás lakásokkal tűnik ki.

Ez adatokból megítélhető, mennyire szárnyalta túl a székes főváros rohamos fejlődése, amaz előmunkálatokat, melyeket a viszonyok megváltoztatása okából, rendes körülmények között e l ő b b kellett volna végrehajtani.

A székes főváros minden képzeletet fölülhaladó módon terjeszkedett s azért szükséges most annál sürgősebben gondoskodni arról, most már utólagosan, hogy beviessük lakviszenyainkba a kellő egyensúlyt

A legnagyobb hiány van ugyanis azon lakásokra nézve, melyek a munkásnép befogadására rendelvek. Erre irányul most már kettőzött figyelem úgy a kormány, mint a fővárosi hatóság részéről, de a társadalom sem kíván e tekintetben visszamaradni.

És kétségtelen, hegy nevezett tényezők együttműködésének mihamar sikerülend, lakviszonyainkat a megkívántaié módon megjavítani és megfelelővé tenni.

M ű s z a k i r é s z .

A házbér tekintetében elérheti lakások hiánya és a már szintén fölemlített óriási kiterjedése és aránytalan kihasználása a székes főváros területének, kényszeríti egyrészt a munkásokat a város beépített határán túl vándorolni, másrészt pedig oda-tereli a nagyobb ipartelepeket, építeni munkásházakat, avagy más módon munkásaiknak lakszükségletéről gondoskodni.

E körülmény már igen korán vitt arra, forgalmunk közlekedő eszközeinek fejlődésén munkálkodni; címlapunkon 0. sz. alatt, ezért előtüntettük forgalmi hálózatainkat a jelenlegi állapot, szerint.

A lóvasut, mint u székes főváros legrégebb forgalmi eszköze, 92 kilométer hosszú sínhálózatot fut be. Forgalomban áll 300 kocsí, a melyek 1895-ben 25 és fél millió egyént szál* litottak.

A forgalom nagyságát tekintve, nyomban mellé sorolandó a csak 3 év óta létező villám o s v á r o s i v a s u t. 45 kilométer sínhálózatán, 118 üzemben álló kocsijával 1895-ben 17 3 millió egyént továbbított és rövid idő alatt vált a székes főváros lakosságának legkedveltebb forgalmi eszközévé.

A fővárossal kötött szerződés érteimében jelenleg az őszos. lóvonatu vonalak 2 évi határidőn belől villamos vasutakká változtatnak át.

Legközelebb pedig megindítja üzemét a 37 kilométer hosszú földalatti vasút, mely 20 kocsival, a város középpontjáról, az Andrassy-ut alatt, egész a kiállítási területig fogja a forgalmat közvetíteni.

A székes főváros előbbi társa-kocsi közlekedése seliogysem hirt megfelelővé lenni, úgy kocsí, mint lóállománya gyarlósága folytán. 1895 őszén társaskocsi-járatok céljára részvénytársaság létesült, mely jelenleg 93 kocsit tart üzemben és 33
_]'ca fhYf • h\z` QhUrch`z fUhVY"

Igen fontos közlekedési eszközt képez a város két alkotó része közt a dunai csavargőzösöket járató vállalat. Ez a balparton 4, a jobbparton 6 állomást tart fön. 13 csavargőzössel 1895. évben 4.1 milliónyi egyén forgalmat közvetített, míg a Duuagőzhajózási társulat csupán helyi forgalomnak szolgáló nagy gőzösein, melyek 1895-ben összesen 105,000 kilométer utat megtettek, csupán 1.2 millió egyént szállított.

Ha a kimutatott forgalom terjedelméhez hozzászámítjuk meg azt az 1 millió utast, melyet a m. kir. államvasút az első szomszédos állomásig szállított és azt a 2 milliót, melyet remélhetőleg az új társaskocsi-vállalat fog továbbítani, úgy évente 51.1 milliót tenne ki a szállított egyének száma. Eszerint minden lakója Budapestnek átlag és évente 100 utat tenne meg.

Midőn végre áttérünk a budapesti munkásháztelepek műszaki leírására, föl kell említenünk a sorrend miatt a főváros

első fejlődési korszakából származó S z á z h á z-telepet a VII. kerületben. E telep 187- és 72-ben a magyar földhitel-intézet által létéstíttetett. A vállalat programja azt foglalta magában, hogy e házak csakis munkáscsaládok számára adatnak bérbé, illetőleg azoknak részletfizetés alapján eladatnak. A biztosítéki föltételek azonban igen szigorinak és terhesek lévén úgy, hogy midőn 1887-ben Kollarits Pál cége megvette e házakat, azok közül tényleg csak 8 ház volt munkások kezében, míg a többiek még mind csak kibéreltettek.

A telep területe 14,800 m² s állott 100 egyemeletes házból, összesen 600 munkáslakással. Minden házhoz külön udvar tartozott, a hol a fűskamrák elhelyeztettek, A házak 2 típus szerint voltak építve Egyik részük földszinten kocsibejárattal hirt — a mint azt a kisipar üzeme követelte — másik részük magasanfekvő folyosóval volt ellátva, a honnan külön falépcsőn lehetett az udvarba bejutni. Egy-egy háznak előállítási költsége 8400 frtot tett. Az évi lakbér, pincelakásért 60—110 frt, míg a felsőbb lakásokéit 110—140 frtot fizettek. Ma ezek összességükben dűlőfélben vannak, de sőt helyükön nagyobbára már is nagy bérházak építettek.

Mint már mondtuk, máig minden nagyobb ipartelep maga kénytelen volt, állandó munkásai számára lak-alkalmatlóságról gondoskodni s pedig a telep szomszédságában, mint hogy azok különben a környezetben lakáshoz nem juthattak.

Így épített, az I. magyar gőzmalom-társulat 1886-ban egy szép telepet Ulrich építész tervei szerint. E telep 10,000 m² területű és rajta 8 emeletes lakház, a hozzávaló gazdasági épületekkel. E házak mindegyike (lásd a II. sz. tervet) 8 lakást tartalmaz, egyenként szoba konyhával és 8 külön szobát, ez utóbbiakat különösen gyermektelen családok keresik, minthogy azok tűzhelylyel ellátvák. Az ily ház került a vállalatnak 12,800 frtba. Egy nagyobb lakás 108 frtot, egy kisebb 75 frtot évi bérül.

Mi sem demonstrálja világosabban, mennyire van szükség kisebb lakásokra, különösen olyanokra, melyek kishivalalnokok számára szolgálnak — mint az üllői út végén levő T i s z t v i s e l ő - t e l e p alapítása és bámulatos gyors végrehajtása.

1884-ik évben a főváros átadott a tisztviselők házépítő szövetkezetének 28,574 m² területet, 117 parcellára osztva, négyyszögölenként 50 krnyi árban, azon föltétel alatt, hogy 2 éven belül rajtuk ház építtessék és hogy az utak és a csatornázás az egész területen, a tanácstól engedélyezett lenek alapján a szövetkezet által fizettessék.

A telep határáig terjedő rendező munkálatok költségeit azonban a város vállalta el.

A II. tervrajzunkban ily ház van ábrázolva s pedig egyike azok legkisebb fajtájából, ahogy annak idején Bobula J. épí-

tész által 4100 frtnyi költséggel előállítottak. E házak mind család házak és az ottani vidék díszére válnak.

Legújabbban egy 1000 házra számított telep létesítése céljából. terület-átengedésért fordultak a székes fővároshoz. Nem csoda, ha a város közigazgató hatósága habozik ily nagy területeket. osztogatni, hiszen ezek képezik egész vagyont, a melylyol kénytelen elviselni ama nagy terheket, melyet tőle a nagyváros nyg közegészségi, mint társadalmi tekintetből megkövetel. Azonfölül nincs kizárva amaz aggodalom, hogy a most humánus célból átengedett telkek nem fordít tatnak-e csakhamar spekulációra, mint ahogy az a Százház-telépnél csakugyan hekövetkezett.

A magán-iparvállalatok munkástelepeit kísérendő, legelőször a G a n z-féle gyár munkástelepeire kell áttérnünk. Azok régebb és újabb keletűek.

Régebbiek ama 8 házból álló csoport, melyet a gyár a budai gázgyár mellett állított föl. Újabb keletűek, ama 11 ház, a balparti kőbányai úton, a gépgyár mellett, melyeket III. sz. tervünkben ábrázoltuk. Ezek egyemeletes házak és tartalmaznak minden emeletben Y[m közös folyosóról nyíló 8 lakást, egyenként szoba és konyhával, a melyért a munkás 140 frt évi bért fizet. A gyár még több ily házförlépítésére határozta el magát, hogy munkásainak lakásszükségletét földözni képes legyen.

Minden tekintetben mintaszerűek a m. kir. államvasutak lakházai, melyeket úgy hivatalnokai, valamint műhelyeinek munkásai számára förléptett. A központi személypályaudvarnak a kerepesi úton eszközölt förlépítése után, e környéken a hivatalnokok lakásainak igen nagy szüksége állott be; e miatt indítatva érezte magát a m. kir. államvasutak igazgatósága a hivatalnoki nyugdíj intézet alapjából 1888-ban a pályaudvarra! átellenben, a kerepesi úton egy hivatalnokai számára szolgáló háztelepet förlépteni.

F. telep áll — mint azt a III. sz. terv helyrajza kitünteti, — 3 háromemeletes és öt kétemeletes házból, előbbiek a kerepesi-úton, az utóbbiak a mellékutcákban elhelyezve. Az utóbbiak közül egyiknek tervrajzát itt közöltük.

Van azokban minden emeleten egyenként 2-3 szobából álló 8 lakás, előszoba, konyha és folyosóval ellátva. Az évi lakbér 300 és 400 frt között mozog.

A 24,000 m²-et tevő nagy telekből csak 7000 m² van beépítve, a többi terület szabad udvarnak maradt, fönn fásításokkal ellátva.

A in. kir. államvasutak legújabb telepei a kőbányai úton a műhely-munkások és a ferencvárosi állomás alkalmazottjai számára építették föl.

E telepet I. sz. tervünk tükrözteti vissza. 1894-ben fog-

tak az építkezéshez s most kerül épp befejezéshez. Fekszik a hajtsár-út végén, a temető villamos vasútja és a józsefvárosi indóház által körülzárt területen s áll következő épületből, s pedig:

26 földszintes munkás lakházból (fig. A—B.) egyenként 4 lakással;

15 egyemeletes munkás lakházból (fig. C—E), egyenként 8 lakással;

6 egyemeletes, munkavezetők számára szolgáló lakházból (fig. 10), egyenként 8 lakással;

1 hivatalnoki lakházból 8 lakással, továbbá egy iskolából, vendéglőből és egy fürdőházból.

A munkás lakházakat (fig. A) (földszintesek) és (fig. emeletesek; már lakják és azokat I. terveken részletesen mutatjuk be.

Az A) ábrázatú házak két lakást tartalmaznak, egyenként 2 szobával, konyha, kamrával és két lakást a 1 szoba, konyha, kamrával. Az első évi lakbéré 180 frt, az utóbbiaké 130 frt. Minden lakáshoz külön kert tartozik és egy gazdasági épület. Az utóbbiban van alul disznóól és előlött baromfiól.

A ferencvárosi telep áll 16 munkás-lakházból (fig. A.) és széniben a ferencvárosi pályaudvarral van építve.

A midőn kimutattuk, hogy úgy a magán-iparvállalatok, valamint az állam lehetőség szerint igyekeznek a munkások lakásszükségén segíteni, megemlékezünk ama fontos leiratról, melyet a m. kir. belügyminiszter legutóbb a főváros törvényében sűgőhoz intézett, a lakásügyet illetőleg. E leiratban a miniszter a munkáslakások ügyében határozó lépéseket, sűrges és oda utal, hogy az annyira fontos lakásügyben tényleges megoldást csakis konkrét javaslatoktól várhatni. Sajnálattal fejezi ki a fölött, hogy közhasznú építőtársaságok nem alkottattak még, mint a liogv az újabb időben minden más nagyobb városban megtörténni szokott, a melyek példaadó működése különösen kamat nélküli kölcsönökkel volna előmozdítandó.

Végül még a h a j l é k t a l a n o k m e n h e l y é r ő i k i v á n u n k megemlékezni, melyek habár minden nagyvárosban nélkülözhetetlenek, de különösen Budapesten, hol a jutányos lakások iránti szükség, a szegények és elhagyatottak nagyobb százalékát kényszeríti a menhelyet fölkeresni.

1894-ik évi december havában a hajléktalanok menhelyegylete már a 4-ik menházát nyitotta meg, úgy hogy összes menházai már 1100 ágyat tartalmaznak. Az egylet 1894. évi jelentése szerint a három régebb menházában, nevezett évben 221,898 férfit, 22018 nőt és 5082 gyermeket, összesen 248,998 egyént vett föl és a téli hónapokban 110,000 adag levest és kenyeret osztott szét.

A VI. kerületi külső váci-úton legutóbb fölépített men-

ház, megnyitása napjától fogva teljesen igénybe van véve és már is alkudozásba lépett az egylet a fővárossal, a ferencvárosban fölépítendő 5-ik menház föllállítása érdekében.

Ezenkívül a hazai takarékpénztár még külön mentiázat épített föl saját költségén és azt a városnak már át is adta. Tervünkben V. alatt azt a menházat ábrázoltuk, mely az alföldi-utcában vagyon és 381 ágyat tartalmaz. Ennek építési költségeit, 711,000 frtot a város adta, épp úgy engedte át ingyen az építő telket.

V. és VI. t. münkben a váci-úton levő új menház van ábrázolva. Tartalmaz 402 ágyat, népkonyhával és melegítő szobával. Az építő költségek, melyeket szintén a város adott meg, 91.000 frtot tettek. Annak berendezését és fönntartását a hajléktalanok mén hely-egylete végezi.

E illemhelyekben minden jelentkező 6 krért éjjeli alvóhelyet és fürdőt kap és kívánatéra még 1 darab kenyeret cs levest is.

Hogy kebelünkben valódi emberbarátok nem hiányoznak, a kik szívükön viselik az ínségesek sorsát, kitűnik az ily menház megnyitása alkalmából báró Podmanitzky Frigyes, mint a hajléktalanok menhely-egyletének elnöke által elmondott megnyitó beszédjéből:

„E ház azoknak van szánva, kiktől a sors megvonta a saját otthon jótéteményét. Menhelye legyen e ház azoknak, kiknek hajlékuk nincsen a nagy városban. Ama szegényeknek, kiket a mostoha sors minden egyéb segélytől megfosztott, legyen ez a menhelye. E világos helyiségekben barátságosan vétessék ő föl és tisztelettel is találkozzék ... stb. stb.“

Ha a jövőben is ez marad jelszavunk, akkor a magyar munkás bizonyára nem válik a polgár ellenségévé.

Budapest, 1890. január havában.

Fiume munkástelepei.

Az Adria gyöngye a festői Fiume a jelenkor egyik legvirágzóbb emporiumává fejlődött. Még élénk emlékezetünkben vannak azok, az 1885-iki országos kiállításon bemutatott képek, melyek Fiúmét az 1573-iki, 1673-iki, 1773-iki és végre az 1883-iki alakjában tüntették elő; ezekből tisztán láthattuk, miként fejlődött a kis halász telep 4 évszázadon keresztül nagy tengeri várossá.

A római birodalom fölosztása után Fiume környéke a nyugati római birodalomhoz tartozott. Nagy Károly foglalta el és saját hercegivel kormányoztatta, a kik közül Chreseimir Kr. u. 900-ik évben királylyá lón.

Későbbben Fiume a Valsák hűbére lett. kiktől 1471-ben

==": f][mYg VgZ gzn f j YhV' a Y["
 7 gU' U' LJ ==]]_ gnznUX' Y'Y'fb' `Ythi :]• a fbU_ž a]bh' hYb!
 [YfdUfh] j zfcgbU_ bfa] `Y'Ybh gf[Yž a Yfh U' ffgnVYb' zHU'U_ thch
 fg' _]Uj thch]_ "h Yž U' `Yj UbhY] `YfYg_YXY'Ya `Y[m ffgnfh]XY
]fzbnthchU" 5' LJ ==]]_ fg' L=L!]_ gnznUX' _" n' thj' zha YbYh]]X !
 gnU_ j]\UfU]VUB' :]i a Y']ga fh' Yh bh U' _ nXY'Ya `hYff' `fg' VgU_`
 U'a U[nUf' z`Ua • ^zU'U_ thz gU] XY'YVYb' `fd' • VCE'Y' hYfVY"

1872-ik évben kezdte meg a magyar kormány a nagy-szerű tengeri kikötő-építkezéseket: a Mária Terézia-mólót, a Szapáry-öblöt, a Zichy-mólót stb. stb., melyek 12 millió forintnál többre kerültek és Fiumét nagy tengeri kereskedelmi várossá, az európai kivitelét közvetítő fontosabb kikötők közé emelték. Magyarország — helyesen méltányolva Fáiménak kereskedelmi politikai fontosságát — minden rendelkezésére álló eszközzel arra törekedett, hogy megteremtse mindazokat a forgalmi könnyítéseket, és az újabb terjeszkedés és növekvés eszközeit, a melyek mind a magyar, mind az idegen kereskedelmi világ figyelmét leköthetik. Hogy ezek minő anyagi áldozatokat kívántak, eléggé bizonyítja az a körülmény, hogy csak a kikötő-építkezések az 1890. évig közel 13 millió forintnyi összeget nyeltek el és a további forgalmi befektetések is jelentékeny összegek kívánnak.

A fiumei kikötő már is oly kiterjedésű, hogy a legélénkebb hajóforgalmat sem akadályozza meg. A nagy kikötőbe nem kevesebb, mint 13 nagy és 5-6 kisebb tengeri gőzhajó köthet ki egyszerre; a petroleum-rakodót pedig gőz- és vitorlás-hajóra rendezték he. A Fiunara-esatorna, mely a várost a Deltával köti össze, 70-80 teherhajót fogadhat he. Mindezekhez 61,968 m³ kiterjedésű raktárhelyiségek tartoznak. Szóval a magyar állam Fiuménak kikötővé való emelésére sokat tett, de az alábbi táblázatos kimutatás eredményeit figyelembe véve, sokat is nyert.

A hajók forgalmi statisztikája igazolja, hogy az:

1884. évben	7,556 hajó	1.275,762 tonna	tartalommal
1886. "	7,533 "	1.314,451	" "
1887. "	9,874 "	1.379,478	" "
1888. "	10,266 "	1.555,327	" "
1889. "	10,333 "	1.640,540	" "

fordult meg.

A hajóforgalommal kapcsolatban Fiume behozatalának és kivitelének összegét a következő táblázat tünteti föl:

az 1870. évben	1.167,000 q	13.400,000	forint értékben
" 1880. "	2.867,000 "	27.214,000	" "
" 1884. "	6.314,400 "	68.174,000	" "
" 1886. "	6.489,100 "	75.772,000	" "
" 1889. "	8.093,100 "	88.522.000	" "

A behozatal főleg rizsből és nyers petróleumból állott, míg a kivitelben leginkább fa, deszka, hordódonga, gabona és liszt szerepeltek.

Maga a lisztkivitel a gyöngye aratás ellenére az 1889-iki évben 1.289,000 .,-ra rúgott, a melyből

Nagybritanniába	832,000	q-1	szállítottak.
Franciaországba.....	123,000	„	„
Levantei kikötőbe	147,000	„	„
Hollandba és Belgiumba	33,000	„	„
Spanyolországba és Pofugalliába.....	4,000	„	„
Délamerikába	150,000	„	„

Azonban Fiumének nemcsak kereskedelmi tevékenysége emelkedik, az ipar szempontjából is számottevő tényező. Kezdvé a régebbi berendezéseken, olt van az 1827-ben alapított papiros-gyár 500 munkásával, továbbá a világhírű Whitehead-fele féle torpedó-gyár. mely 700 munkást foglalkoztat. Nagyszerű a „Stabil imento technico Fiumano“ nevű gépgyár, továbbá a vegyészeti gyár és a m. kir. dohánygyár, az utóbbiban 2000 munkásnál is több dolgozik.

A gőzmalmon kívül a petróleum-finomító, mely 400 munkással is dolgozik és évenként 80 millió l-nyers olajat dolgozik föl, szintén említést érdemel, Kiemelhetjük még a rizshántó-malmot és a rizskeményítő-gyárat 40,000 q évi gyártmánynyal.

Ez a sokoldalú tevékenység a népeiséget tetemesen megszorította, úgy hogy az ipari vállalatoknak munkásaik megfelelő elhelyezéséről kellett, gondoskodniok.

A Whitehead-féle torpedó-gyár tulajdonosai már 1883-ban megkezdtek a munkáslakóházak építését és jelenleg az 1. ábrában előtüntetett telepükön 15 házban 101 családnak van li ajléka.

A terassz-szerű munkás-telepet a gyár közelébe Bazárig építész tervei szerint építették.

Az alsó 12 házat az 1883—1886. években készítették. A 2—6. ábrabeli egyemeletes házban 4 teljesen elkülönített bejáratú lakás van. Minden lakáshoz kis virágos kert tartozik, úgy hogy a gazdag délvidéki fák lombdisze a telep szépségét és egészséges voltát nagyban növeli.

A két-két földszintes lakás bejárója az utca felől van és a konyhába vezet. A lakást két szomszédos szoba és egy külön kamra alkotja. Az első emeleti két lakás kijárata hátrafelé van és a lépcsőre nyílik. A helyiségek beosztása olyan, mint a földszinten. A lakásoknak 115 m³ férőjük van és 10—11 személy befogadására alkalmasak. Ezt a maximális létszámot a legritkább esetben lépik túl.

A két feljebb eső lakóházat 1888. és 1889-ik években építették; ezek a 7—10 ábrák tanúsága szerint inkább kaszár-

nyaszerűek és mindegyik 4 összefüggő házból álló épületcsoportot alkot, melyben összesen 48 lakás van. Minden egyes házban 6 család lakhatik és minden lépcsőházra és emeletre két családot számítanak. Az egyes lakások egy nagy konyhából, egy 131 m³ férőjű szobából, külön árnyékszékéből, padlásból és pincéből állanak.

A 4 lakása kisebb házak a terepviszonyok szerint 7900—9400 forintba kerültek.

A két nagyobb kétemeletes épület, közül egyik 28,000. a másik 32,000 forintba került.

Ezekre a lakásokra csak a, nevezett gyárak munkásai tarthatnak számat, bennük mintegy 300-an laknak.

A munkások béréből levont lakbér 30 kr. minden kifizetett napibér után. Ha a munkás szabadságon van vagy beteg és mint ilyen betegsegélyzést nyer, ebben az esetben lakáspénzt nem fizet. A legkisebb napibér esetén sem éri el a lakbér a fizetésnek 25%-át.

Ez a valóban humánus intézkedés, melyet más munkáslak-telepeken nem találhatunk meg, igen utánzásra méltónak mondható.

A másik munkáslak-telep az, melyet Fiume városa előkelő polgáraiból alakult társulat létesített abból a célból, hogy a munkásokat megfelelő lakásokkal láthassák el, de úgy, hogy az egyes házak a tagok birtokába is juthassanak, ennek neve „Sucietà per la costruzione di Casc operaje.”

Ezt a társulatot 1887-ben alapították. A telep szép magas fekvésű helyen áll, a város hosszanti kiterjedésének közepe táján.

Ez ideig mintegy 8000 m² területet szereztek meg, melyen kilenc házcsoport épül, a melyekből már három el is készült és tele is van lakókkal.

A II 14. ábrák szerint ezeknek a házaknak mindkét emeletén 4 teljesen elkülönített lakás van, melyeknek bejárata a sarokpavillonba torkollik. Egy-egy lakásban van a konyha, padlás és pincén kívül 3 szoba és külön árnyékszék; a lakás összes férője 241 m³. Egy-egy ház építése 8050 forintba és a lelek 94 m² kerttel együtt 600 írtba került. Egy-egy lakást évi 130 frtért, adnak bérbe. Eladás esetén az amortizáció az építés összegének 8%-a: 4½ %-ot kamatra, 3½%-ot tőketörlesztésre számítanak.

Ennek a társulatnak szervezetébe igen szigorú kötelezettségeket is vettek föl, azonban az alapítókat mégis mindig a vállalat humánus célja vezeti.

Általában minden újabb fiumei vállalatnál tapasztalható az a törekvés is, hogy saját hatáskörükben ennek az új kereskedelmi városnak fölvirágozását minden tőlük kitelhető módon elősegítsék.

Ez a társadalom minden rétegében megerősödött törekvés

a legjobb biztosítéka annak, hogy a Magyar-állammal való összetartozás gondolata mindinkább gyökeret fog verni és hogy Fiume egykor, ha majd kifejlődésének magaslatát eléri, nem esik versenytársának hibájába. Értjük itt a hálátlan Triesztet, a mely mindig „az örökké elégedetlen“ szerepében tetszeleg magának, bár a természet is gazdagabban áldotta meg, folyórágozásáért pedig Ausztria és Magyarország még sokkal nagyobb és nehezebb áldozatokat hozott.

A magyar kir. államvasutak diósgyőri vas- és acélgyára.

Minél jobban összevonja az állam az cgyedáruságot, az ország vasútjának forgalmát és a vas- és acélgyártást, saját, házi kezelésébe, annál nagyobb erkölcsi kötelezettség bárul rája, hogy munkásainak jólétéről gondoskodjék; a magám iparnak példakép előmenjen és azt megmutassa, hogy a főnálló törvények a munkások érdekében is hozattak. Egy ilyen előmenő példa látszik a diósgyőri vas- és acélgyárban, Borsodmegyében, melynek berendezése a legjobb külföldiek mellé is méltán sorozható.

Ezen virágzó fejlődésnek indult telepről szóló összevont vázlatot következőkben adjuk:

A diósgyőri gyár sok viszontagságon ment keresztül, inig a mai tiszteletgerjesztő rangra emeltetett. A mint a szerves organizmust csak egy ügyes orvos gyógyíthatja, ki tisztában van a baj diagnózisával, éppúgy a diósgyőri gyár is csak akkor kezdett prosperálni, a midőn ismert nevű volt igazgatója, Zimmermann Frigyes úr a meglevő eszközök észszerű felhasználásával és rationális beruházásokkal új életre terelte.

Kezdetben Diósgyőrött csak egy vashámor állott, egy ma már kiszáradt patak szélén. E műnek romja ma is látható még.

1858-ban a borsodi állami uradalomban hatalmas lignit-rétegek találtattak, melyek azonban értékesítve csak akkor lettek, midőn a magyar kormány 18(>7-ben arra határozta el magát, hogy Miskolc és Diósgyőr között vasfinonhtó gyárat fog létesíteni, mely 150,000 métonnázsányi évi termelésre lett berendezve. E gyár kizárólag lignittel volt üzembe veendő és a nyersvasat egy külön fölállítandó vaskohó, valamint a gömőri vaskohók voltak hivatva szolgáltatni.

Az új gyár 1870. év végén üzembe vétetett, de technikai akadályok folytán nem használhatta a saját, lignitét, hanem kénytelen volt kőszentet hozatni.

A termelés azonban az eredeti előirányzattól messze elmaradt és a legkedvezőbb évben 1880-ban is csak 38,400 q-t tett ki, mert egyrészt a magas önköltség, másrészt pedig — az acélsínek általános elterjedője folytán — a kis kereslet mellett nagyobb eredményeket el nem érhetett. 1880-ban az egész telep kivételével a pénzügyminisztérium kezeléséből és a közlekedésügyi minisztériumnak lett alárendelve és közös igazgatóságot nyert a m. kir. államvasutak gépgyárával. Ezen időponttól kezdődik Diósgyőr fölvirágzása.

Az új igazgatóság mindenekelőtt a kész és félig kész terményeket értékesítette és azután a vasfinomító művet gázfűtésre alakította át, úgy, hogy ezentúl az üzemnél saját lignitjét használhatta.

Ezen rekonstrukció alkalmával a meglevő épületek a hengerek megtakarítás szempontjából a lehetőségig megtartottak, de különös gond fordított arra is, hogy az anyagok bármely szükségtelen mozgatása kikerültesse és hogy a létesítendő — s azóta már létesített — újabb építkezések organikus összefüggésbe legyenek emelhetők.

A termelési képességnek így elért emelkedésével, valamint az idegen munkaerők növekedésével a gyár megnagyobbodott és az igazgatóság szükségesnek látta a régi főnálló telepet jelentékenyen kibővíteni. — A mai telep 274,000 m² méretet foglal el egy délről észak felé enyhén emelkedő területen, széles, egyenes és befásított utcákkal. A kutak észszerű fölosztásban ásottak és kitűnő ivóvizet szolgáltatnak; az árnyékszék tonna-rendszer szerint vannak berendezve és az egyes lakházakat kertek veszik körül.

Azon 3400 munkás közül, a kik a gyárban alkalmaztatnak s kiknek a száma családtagjaikkal együtt közel 9000 lőlekre rúg, 350 család a gyártelep házaiban lakik, a többi pedig a Miskolc és Diósgyőr közelében fekvő helységekből. Ezeikivül a gyár összes hivatalnokai a telepen laknak, még pedig minden egyes család külön házában.

A munkás lakóházak négy különböző típusban vannak fölépítve. A telep magasabb részein az A. és B. csoport. Mind a két csoport négy család számára van szánva és minden negyed házába, illetve minden lakásba külön lépcső vezet.

Az A. csoport házai egyemeletesek. A földszinten van a konyha s a lépcsőház és az emeleten 2 lakószoba E lakások ürmérete 170 köbméter. Az ilyen négyosztályos emeletes háznak az építési költsége 9000 ft. Ezen lakásokért tízet a munkás havonként 10 ft 50 krt. lakbér címén.

A B. csoport házai földszintesek egy oromszobával a padláson. Földszinten van a konyha, lépcsőház és négy lakószoba. Ezen lakásnak az ürmérete 130 köbméter. A gazdasági épületek e két típusnál, állanak: az istállóból, fakamrából és ár-

nyékszékéből, melyek: i lakáshoz vannak fölállítva, ellenben a C és D. csoportnál ezek szabadon állanak.

A négyszobás földszintes lakóház költsége 7500 forint és ebben egy lakásért a munkásnak 7 frt 50 számíttatik havonként lakbérül.

A és 1). csoport házai földszintesek s minden ház két lakást foglal magában. Minden egyes lakás egy szoba, egy konyha és kamrából áll. A C. csoport újabb házainál van egy közös padlás-lépcső, holott a régi házaknál csak létra segítségével, kívülről járnak föl a padlásra. A C. csoport házai 3800 irtba kerültek.

Ezeknek a lakásai 100 köbméter űrmérettel bírnak s utánuk havonként 6 frt 50 kr. fizettetik.

Ezen házak, gazdasági épületeikkel együtt, legjobban felelnek meg a munkás szükségleteinek és legjobban is kerestetnek.

A D. csoport házai a legrégiebbek a telepen és még a pénzügyi kincstár által lettek fölépítve. Ezeknek az űrmérete 81.5 köbméter s 5 frt. havonkénti lakbér mellett adatnak ki.

A gyár tisztviselői és állandó munkásai számára 1884. október óta fogyasztási szövetkezet áll fönn, mely a közlekedésügyi minisztérium részéről messzeterjedő kedvezményekben részesül. Ezen egyesület havi forgalma átlag 40,000 irtot tesz.

Megemléltendő itt az 188b. év óta nagyban folytatott csarszegees és szeggyártás, melynek gyártmányai a belföldi piacot rövid idő alatt a külföldi konkurenciával szemben meghódították.

A társláda részéről egy kórház tartatik fönn, mely a telepen lakó főorvosnak van alárendelve. A gyógykezelési költségekig, és betegpénzeket fedezi a társláda, melybe a gyár ugyanoly összeget fizet, mint a tagok együttvéve.

A gyár területén a gyár bírja a regale-jogot, mely a korcsmával együtt a fogyasztási szövetkezetnek van bérbeadva.

A diósgyőri gyár folyton emelkedő termelése 1894-ben 75,000 tonnát tett ki, melynek főrésze acélsínekből állt.

Hozzászámítva még a gyarmati épületekhez a kényelmesen berendezett 160 tiszt és altiszt lakást, továbbá a hat osztályú fiú- és ugyanannyi osztályú leányiskolát, az óvodát, a fürdőt, a gyári gyarmaton kívül lakó munkások részére épülő munkás-éttermet, a tűzoltói berendezést, a gondos karban tartott utakat, és kerteket s a gyümölcsfaiskolát, úgy mindezekből világosan kitűnik, hogy a gyár művezetősége, mely Förster Nándor gyárigazgató úr személyes vezetése alatt áll s a magyar kül-, kereskedelemügyi miniszter tárcájához tartozik, minden tekintetben azon van, hogy e gyárban ne csak mintaszerű berendezések létesíttessenek. hanem példás módon fönn is tartassanak.

A mezőhegyesi ménesintézet tisztai és munkás- lakásai.

Angolország kivételével sehol, a világ bármely országában, nem viseltetnek a ló és annak tenyésztése iránt oly kiváló figyelemmel és tagadhatlan közérdeklődéssel, mint Magyarországon.

A kitartó telivér ló iránti előszeretet a magyaroknál az őseiktől öröklött lovaglási ösztönben leli természetes magyarázatát. Másrészt tagadhatatlan, hogy a keleti vér mindenkor forrása volt a magyar lófajok nemesítésének, a mely körülmény arra a gyakorlati véleményre vezetett, hogy manapság Közép-Európa lótenyésztői, valamint lókereskedői nemes fajta lovakat Magyarországról szerzik be.

A magyar versenylovak által elért eredmények eléggé igazolják emez állítást.

De nem mindig volt ez így; mert alig, hogy 120, illetőleg 150 év előtt, a hosszas török és egyéb akkortájt dúló örökösödési háborúk miatt Magyarország lótenyésztése annyira pangásnak indult, hogy az akkoron uralkodó Mária Terézia királynő kénytelen volt a katonaság lószükségletét legnagyobb részben a külföldről beszerezni; ezen bajokon segítő, még Mária Terézia és később József császár uralkodása ideje alatt elhatározott, hogy először gyakorlatilag jól berendezett méntelepek, később pedig Magyar- és Erdélyországban fölláttató ménesintézetek létesítése által fogja a lótenyésztés ismét oly fokra emeltetni, mint annakelőtte volt.

Úgy látszik, hogy József császár lótenyésztés emelésére vonatkozólag maga elé tűzött nemes célját komoly megfontolás tárgyává tette, mivel a lótenyésztés emelésére nézve rendeletet bocsátott ki és különféle bizottságokat küldött az országba messze menő hatáskörrel, míg nem ő maga 1785. évben személyesen győződött meg rendeletéinek és tett intézkedéseinek tervszerű és pontos végrehajtásáról.

A működő bizottságnak egy tevékeny tagja és úgyszólván lelke a Torontál vármegyében gazdaságáról is híres, eleinte századosi, később ezredesi minőségben alkalmazásban állott Csekonics-esalád egyik ivadéka volt.

Ő volt az, a ki mindenekelőtt azon fáradozott, hogy Magyarországon, a bőséges legelőkkel ellátott nagyobb puszták valamelyikén nagy katonai ménesintézet létesíttessék.

Temes vármegye akkori alispánja az e célra leginkább alkalmas mezőhegyesi pusztát hozta javaslatba, minek következtében azon közóhajtás, hogy a tervbe vett nagy katonai ménesintézet csakugyan létesüljön és hogy az Mezőhegyesen föl is álltassák, 1785. év elején már bevégzett ténynek volt tekinthető.

Ezen pusztát megfelelő épületekkel és különféle berendezésekkel kellett ellátni, úgyszintén be kellett a szükséges méneket, és anyakancákat szerezni, mi mindenesetre nem csekély gondot okozott; 194 csődör és 550 anyakanca volt a kezdetleges állomány, melyet a mezőhegyesi ménésintézet fölláttatott.

Ezen állományból keletkezett a mai intézet, mely jelenleg a leggazdagabb forrása úgy a katonai lovaknak, mint nemkülönben egyéb hasznos lovak tenyésztésének, a mezőhegyesi ménésintézet berendezésére nézve a hasonló intézetek közt a legtökéletesebb Magyarországon.

A mezőhegyesi ménésintézet az utólagosan megszerzett pusztákkal együtt 30,000 kat. holdból áll, igazgatás és kezelés tekintetében a földművelésügyi m. kir. minisztériumnak van alárendelve.

Tiszta jövedelméből nemcsak az intézet kiadásai fődöztetnek, hanem egy tetemes része a lótenyésztés emelésére is szolgál.

A ménésuradalom a lótenyésztésen kívül, a mennyire mezőgazdasági szempontból megengedhető, szarvasmarha-, juh- és sertésenyésztéssel is foglalkozik.

A birtokterület Csanád-megyében a régi budapest-aradi országút mentén terül el, a terület hat ut által van keresztül-szelve, melyek a birtoktestet a szomszédos községekkel összekötik. Ezen utak összes hossza 38 kilométer.

Az arad-csanádi helyiérdekű vasút a területet három irányban szeli át; az egyes, gyártelepekhez vezető összekötő vágányok azonban az intézet tulajdonát képezik.

A birtokterületet 37½ kilométer hosszúságban egy keskenyvágányú mezei vasút szeli át, mely gazdasági célokra szolgál. Ezen mezei vasút különben 6 drb gőzmozdonyval és 70 drb vasúti kocsival rendelkezik.

A rendkívül szép fasorokon kívül, melyek részint az utakat, részint a csatornázásokat követik, a gazdasági birtokok 1»40 hold lomberdő határolja körül.

Mély fekete termőföld födi mindenütt a talajt, mely nagyban elősegíti a növényzet buja termését.

Valóban, ha áldott órában látjuk az alföldnek eme részét, önként az a mondas jut eszünkbe, hogy „itt könnyű urnák lenni.“ Hullámzó tengerként fénylenek a termő kalászos ringatózó habjai, nemkevésbé bőven termő rétek, buja répaföldek, továbbá haragos-zöld dohányültvények exotikus hosszú levelekkel, az egésznek szivárvány-színezetű csodás, mesés képet ad.

A szabad legelőhelyeken vidáman nyüzsgő-mozgó különféle hasznos állatok, milyenek a számtalan anyakancák, melyek csikóikkal az egész területet úgyszólván uralják, a fiatal bikák, melyek folyton viaskodnak és mérkőznek egymással,

gyönyörű juhok, sok szép apróbb tanyák, különféle gépezeteik és gazdasági felszereléseikkel együtt a gondos és szorgalmas munkálkodásból eredő gazdaságra engednek következtetni.

No de azért itt sem minden óra mondható egyaránt szerencsésnek és nem minden év egyformán gazdagnak, mert vannak idők, mikor a legszorgosabb körütekintések és intézkedések is az időnként fölmerülő elemi csapások ellensúlyozására elégteleneknek bizonyulnak. Ilyenkor a gazdásznak résen kell állni és már eleve odatörekedni, hogy az esetleg fölmerülő és a gazdaságra nézve káros eshetőségeket még csirájában elfojtsa, mi gyakran csak sok szorgalmas kéznek és egyéb tényezőknél együttes működése következtében érhető el.

Az egész ménésuradalom Gluzek Gyula m. k. ménésuradalmi igazgató személyes vezetése alatt áll.

A ménés-uradalomnál a szükséges tisztviselők és megfelelő felügyelő-személyzetten kívül 700 megtelepedett munkáscsalád van állandóan alkalmazásban.

Ezeken jdvül rendszeren minden év május havában, Nyílrá, Zemplén és Árva vármegyékből érkező és minden év október havában hazatérő mintegy 9500 tótajku munkás fogadtatik föl, kik a különféle gazdasági munkálatoknál alkalmaztatnak, elégtellenségük esetén a munkaerő-szükséglet a szomszédos községek akosaiból pótoltatik, mely szükséglet átlag 250 és 1000 munkás közt váltakozik.

A nem állandó munkások közül a férfiak 40 - 60 kr., a nők pedig 30-40 kr. napszámot kapnak.

Ezen munkások közül, a kik természetbeni lakásban és élelmezésben is részesülnek, egy-egy férfi és két nőtagból álló család a nyár folyama alatt körülbelül 200-250 frotot takarít meg, mely épen elegendő arra, hogy magukat a téli idény tartama alatt föntarthatassák.

Egy állandóan megtelepedett munkás-családnak, melynek minden egyes tagja a mezőgazdaság körül előforduló munkákban tényleg résztvenni köteles, javadalmazása a következő és pedig: 64 frot évi bér, földilletmény fejében természetben egy hold föld, azonfölül negyedévenként természetben 288 kilogr. tiszta buza, 166 kg. árpa s 14 kg. szalonna és az uradalmi tejgazdaságból naponta 7 liter tej.

A cukorgyáron és a szeszfőzőkön kívül a ménés-uradalom területén még 489 különféle helyeken foglalatostkódó munkások befogadására szolgál; ezek tisztán munkás-lakoknak tekintendők.

A bemutatott képek közül a 67. ábrában egy tisztli lakás alaprajza, a 68. számúban annak homlokzata, a 69. ábrában oldalhomlokzata és a 70. ábrában a keresztmetszete látható.

Egy ilyen lakás áll 4 szobából és a szükséges mellék helyiségekből, egy kis sétányból és virágos kertből. A terjedel-

mes udvarban állanak a gazdasági melléképületek, melyeknek tőszomszédságában a zöldséges kert terül el.

Az állandóan megtelepedett munkások családjaikkal együtt két különböző fajtájú épületekben vannak elhelyezve.

Egy ily régebbi időben épült munkáslak minden egyes szobája 4 munkás-családnak vagyis — minthogy az ily épület 4 szobát, 4 éléskamrát, 1 konyhát és 2 közös tűzhelyet tartalmaz — az egész épület 16 munkás-család elhelyezésére szolgál.

A lakószobának hossza 7.7 méter, szélessége 5'4 méter, magassága a mennyezetig számítva 3'2 méter. Egy ily épületnek fölépítése összesen kb. 1800 frtba kerül.

A 71. ábra egy ily munkáslakóháznak az alaprajzát, a 72-ik ábra pedig a homlokzatát és a keresztmetszetet ábrázolja.

Az újabbi időkben épült munkáslakok minden egyes szobájában csak egy munkás-család van elhelyezve; minden szobához tartozik egy éléskamra, 4 munkás-családtag esik egy közös konyha, két takaréktűzhelyvel.

A lakószoba hossza 4 méter, szélessége 3.4 méter, magassága a mennyezetig 3.2 méter; egy 8 munkás-család befolyására szolgáló épület föllállítása körülbelül 1800 - 2000 forintba kerül.

Egy ily munkás-lakóháznak az alaprajza a 73-ik — a homlokzata és a hosszmetsete és az oldalhomlokzata pedig a 74. ábrában van előtűntetve.

A tavasszal megérkező munkások elszállásolására — mint az képünkön látható — munkáskaszárnyák szolgálnak, a melyekben a férfiak és a nők elkülönítetten vannak elhelyezve.

Egy ily munkás-kaszárnya hossza 20 méter, szélessége 3 3/6 méter és magában foglal négy háló-helyiséget, melyek együttvéve 100 munkás befogadására szolgálnak. (Lásd a 75, 76., 77. és 78. ábrákat.)

A munkásnők különálló konyhákban főznek, ugyanott vannak egyúttal a sütökemencék is föllállítva.

A munkások nyáron külön az e célra szánt és fák által árnyékolt helyen, a szabadban étkeznek. Egy ily 100 munkás befogadására szolgáló munkás-kaszárnya föllállítása 1600 frtba kerül.

Ha ezen munkások hazájukból megérkeznek, rendszeren ragályos betegségben szenvednek -- többnyire szembajosok — miért is eleinte ideiglenesen külön e célra nádból épült sátrakban helyeztetnek el. (Lásd a 80-ik ábrában előtűntetett távlati képet.)

Mindeme munkáslakóházak magukon viselik annak jellegét, hogy lapályos vidéken elterülő óriási birtoktestnek, valószínűs latifundiumának céljaira szolgálnak ... erre nézve ta-

nulságosabb példákat a mezőhegyesi típusokon kívül alig fog-nánk lelteni. Egészen másképen épülnek természetesen a magas hegyvidékek munkás-lakóházai; emezekre hazánkban alig le-lünk példákat, sokkal inkább a szomszédos Ausztriában, úgy, hogy egy másik közleményünkben ezen okból az osztrák hegyvidéki munkás lakóházakat fogjuk ismertetni t. olva-sóinknak.

Az alsó-dunai szabályozási munkák és azoknak ál-lása 1891 év július havában.

Midőn gróf Andrassy az 1878. évi berlini kongressuson azon fáradozott, hogy az alsó-dunai hajózási akadályok minél előbb eltávolíttassanak és a munka keresztülvitele Osztrák-Magyar birodalomra, mint a dunapartból legnagyobb részben részesülő államra bízattassék, teljesen tisztában volt azzal, hogy az Osztrák-Magyar befolyás a Balkán félszigetre csak úgy gyakorolható, ha a Dunának árává teszi magát, mert csak úgy folytatja a nép védő küldetését a Balkán félszigeten, ha ezen hatalmas folyamat, gazdasági és kulturális igényeknek megfelelően átalakítva, saját céljainak gondosan megőrzi. Ezért nemcsak a Balkán népe, sőt egész Közép-Európa köszö-nettel lesznek iránta.

Ezen út fontosságát már a rómaiak felismerték, mikor Traján alatt Dácziába vonultak, és midőn Széchényi a folyam balpartján a szoroson át az országutakat építette, már akkor is főczélul tűzte ki maga elé, hogy a jövő szabályozási munká-latok keresztülvitele alkalmával, a szárazon is egy jó állandó közlekedés létesíttessék.

És midőn ezen messzire kiható munkák 1890. szeptember 11-én ünnepélyesen lettek beigtatva, ennek híre minden oldal-ról kellemes részvétellel találkozott.

Szerencsés sejtelemnek vétetett, hogy ezen munkálatok az akkori, de már boldogult kereskedelmi miniszter: Baross Gábor alatt megkezdődtek, s mindenki e világra szóló művek sikerében bízott.

A magyar országgyűlés e munkálatok keresztülvitelére az alsó Duna szabályozásról szóló 1888. évi XXVI. t. ez. szerint 9,000.000 frtot úgy engedélyezte, hogy azok 1895. év végéig befejeztessenek.

Ez építési munkálatok azok kezdetétől fogva Wallaudt m. k. kereskedelmi miniszteri osztálytanácsos úr vezetése alatt állanak s azok foganatosításával Rutter és Hajdú vállalkozó cég bízott meg.

A mellékelt tervrajzban foglalt munkálatokat befoglaltam

egy vezértérképbe, és azok leírását, saját nézetem szerint 1891. július havi állapotukhoz mérve úgy eszközöltem, hogy Römer úr és a német küldöttség egyik bécsi műszaki segédjének jelentését használtam fel.

A dunahajózás legnagyobb akadályát, s ennek folytán legnehezebb munkát képezi a vaskapu, mely Orsóva alatt körülbelül 9.2 klmterre és magyar ország határától 8 klmterre távol fekszik; egy sziklatömbből áll, mely harántos irányban a magyar dunaparttól Szerbia felé meredezik és az egész duna-medrében sziklacsoportokat képez, úgy hogy azok már a közép-vizállásnál is a vízfelületén felül vannak. A Brédia Prigada nevű sziklaorom körülbelül 1050-1088 méter hosszú s a parti csúcscsal harántszöget képez. Az orom közepe 500 méter hosszúságban emelkedik mint egy meredek sziklatömb a víz fölött. Ezen sziklaakadálytól kénytelen az áram a fő víz hullárazással, tehát a hajózható ággal együtt a déli parttól eltérni és azután a Prigada és északi part között el hömpölyögni; a víz alacsony állásakor 42 méter közép sebességgel, ellenben a 1.6-2.0 méter zérus fölötti vízállásnál csak 8 méter sebességgel körülbelül 20 klmtr hosszúságban folyik. Ha az áram ezen akadályokat legyőzte, azonnal fordul a déli partnak.

A sziklatömbök, ormok és örvényeken kívül vaskapunál a hajózást még az egyenőtlen vízmélységek is akadályozzák. Igen csekély helyek egyszerre nagy mélységekkel váltakoznak, melyek a balparti sziklaormok közelében helyenként 80—95 méter mélységet érnek el.

Mindezen állapotok veszedelmes sebességet és ellenáramokat idéznek elő, úgy hogy a helyek a legveszedelmesebbek közül valók az egész Duna mentén. Itt sem részletcsatornák, som gátok nem elegendők a hajózás biztosítására.

Elhatározott tehát, hogy itt egy nyílt csatornát és pedig a szerb part közelében 80 méter széles talapzattal 2290 méter átlagos hosszúságban kiemelni és ebbe a csatornába két vezetógátat alkalmazni kell. E csatorna kiásatásánál szükséges h;sz legkevesebb 250.000 köbméter közönséges sziklakövet (többnyire Dálrit) kiemelni, holott a védgátak kitöltéséhez a folyam medrében 570.000 köbméter kőanyag használtatik fel.

A bal vezetógát, nevezetesen ennek beömlő gátorja s a danával képező összeköttetés a Trestenivai kőbányából és Salaria völgyből nyert kőanyaggal lesz föltöltve, mely gát 1891. év június kezdetével 580 méter, a jobbparti gát pedig 150 méter hosszában elkészült.

A fűró-járművek, melyek a folyammedrében a robbantási munkálatokat végeznek, teljes működésben vannak s innen nyert anyagból egészítettnek ki az óriási gátak. Az elzáró gát kígyózó alakban emelkedik már a zuhatagok fölszínén s bár előbb naponkint csak 500 - 600 köbméter beépítve lett, most már e munkaképesség közel 1000 köbméterre emelkedett.

Ha az árfolyam mentében haladunk, akadunk még egészen sajtáságos természeti akadályokra és folyamszorosokra, melyek csak Moldva tájékán látszanak elenyészni. Megemlítjük itt a Juc-ci folyainsebességet, a Grebeni sziklakaput, a Tachtalia és Izlas, valamint a Dojka és Ivozla folyamsebességet.

Juc-nál épülni fog egy 3.5 klmtr hosszú torlaszgát, mely a szerb parton gyökereznek s hivatva lesz a vizet a tulajdonkópeni folyamsebesség felé hajtani, a hol vagy 60 méter széles vezérárok keresztül töretik.

Itt dolgoznak a sziklazúzóok, melyek a vállalat új systemája szerint alkotvák s óránként 30-40 ütést mérnek egy 8000 klgr. nehéz aczélsóvel. A lejtmező hajó, mely^Tet itt alkalmaznak, a körülményekhez képest át van alakítva. Így alakítatnak át minden Angliából és Amerikából érkezett fúró és robbanó hajók is, mert csak így, a helyviszonyokhoz mérten, átidomítva, czélszerűen munkálkodhatnak.

A folyam közepén áll az oszlopokon fölállított szerkezettel együtt egy amerikai fúró hajó, mely a robbanó anvag megtöltéséhez szükséges lyukakat furja.

Fontos szabályozási munkálatokat képez a Grebeni sziklakapu robbantatása. E kaput alkotja az a csúcs, mely a szerb parttól keletészak-keleti irányban a folyamba szökkelő Grebenszikla és az északi partnak átellenében kimagasló ormok folytatásából áll. E helyen át az árfolyam rohanó sebességgel folyik, hogy azután annál jobban elszélesedjék, elsekélyesedjék és ellazjuljon.

E szabályozási munkálatok ünnepélyes szertartással kezdődtek meg ezen sziklák robbanásával m. é. szeptember 11-én, és ma ezen hatalmas, kiszökkelő hegygerinez meg sem látható. Minden oldalról óriási mennyiségek leromboltattak s több mint ezer ember foglalkozik csak ezen a helyen, liogy részben a lerobbantott anyagot a helyszínről talicskákkal eltávolítsák, részben pedig a hajókra fölrakva, gátakhoz elszállítsák.

Egyebek között 1891. május 24-én robbantott széjjel egyszerre két akna, az egyik 32, és a második 61 métermáz?a haloxylinnal megtöltve, melynek következtében a Grebeni fok egy egész oldala, borzasztó lógmegrázkódtatás és habok verése közepett leomlott. Nemrég egy másik óriási akna Milanovac mellett lett meggyujtva 63 métei'mázsa karboazotinnal, a mikor 25,000 métermázsa kőszikla leszabadult. A munkálatok jelenleg oly erélyesen folytatattak, hogy egy világos fénynyel bíró világító szerkezetnél egész éjjel is dolgoznak. Az így nyert kőanyaggal töltenek föl a grebeni szikla közelében a folyam mentén föl és lefelé elhúzódó gátak, melyeknek az a hivatásuk, hogy az alacsony állású víz-tereket úgy fölárassza, hogy a Szeben és Szvinicza közötti vonalon a hajózáshoz szükséges 2 méter mélységű víz legyen, amennyiben alacsony víz-állásnál ezelőtt e mélység alig 0.7 métert tett ki.

Ezen gátak hatása a vízállásra már most is észrevehető, bár azok csak egy negyedrészen elkészülvén. A szorosgát Grebentől Milanovaczig, csak magában 480,000 köbméter kőfeltöltést igényel. Ennek hossza 7.5 kilométer, felső szélessége 3 méter és oldal gátrész $1-1\frac{1}{2}$.

A grebeni szikla fölrobbantatása következtében nyer a magas vízállás folyamtukra vagy 150 métert szélességben, miáltal a szélesség 210 méterről 360 méterre növeltetik.

A Dojka és Kozla közötti nehézségek úgy küzdenek le, hogy egy 1900 méter hosszú csatorna, 60 méter talpzat szélességgel kirobbantatik, melynek vízmélysége alacsony vízállásnál 2 méter leend. E munka is 1891. év tavaszától kezdve erősen folyik. Az a francia fűróhajó, mely itt alkalmaztatik, különbözik az amerikaiától egész lényegében és szerkezetében. Amennyiben az amerikai rugó mozdulatokkal kezeli az acélvésőt, annyiban a francia szédítő sebességgel vájja a gyémántokkal kirakott fűró-hegyét a legkeményebb kőzetbe (mint a Sumailler-féle fűró Szt.-Gotthard alagutnál).

A fűróhajók igen hatalmas láncokra vannak megerősítve s tekintélyes összegbe került azok elkészítése és megerősítése. A kövek és fűróhajók szállításánál nagy vontatóhajók működnek s nemrég egy angol kotróhajó Máltán át jöve és a Fekete-tengert keresztül járva, saját gőze alatt ide érkezett.

E munkálatoknál 1891. év nyarán dolgozott, betudva a hajón alkalmazottakat is, naponkint átlag 2800 munkás. S mivel a Duna mindkét oldalán fekvő kevés és szerény falvakban csak kevés munkást lehetett elszállásolni, kellett tehát úgy ezek, mint állami mérnökök és felügyelő-személyzet, valamint a vállalat alkalmazottai elszállásolhatása tekintetéből mindenütt telepeket fölállítani. A hajó munkásai rendszerint hajlékot kapnak ugyan a hajón, de egyesek, kivált családok, sátrakban és barakkokban laknak a partokon.

A kozlai részen, a Sirinye patak partján még a múlt ősszel fölépítve lettek csinos barakkok, melyeknek kettős fafalazata kőszén-salakkal va kitöltve. E kísérlet helyesnek bizonyult, mert télen könnyen fűthetők s nyáron pedig hűvösek.

A munkások és mérnökök nagyobb összejöveteli helyén, mint Szerb-Greben, Magyar-Greben és a vaskapu melletti Sibb-ben nagyobb telepek lettek fölépítve, még pedig a mérnökök és felügyelő személyzet részére téglából, a mint azt a 46. számú táblázat mutatja. A legnagyobb telep Szerb-Grebenben van, a hol is 1000 munkás foglalatoskodik.

A hegy lábánál már egy éve múlt, hogy egy kis város keletkezett, melynek térképét a 46. számú táblán iparkodtam bemutatni. E telep magában foglal egyebek közt két lakóházat, a fölügyázók számára, mindegyike négy-négy szobával; ezek szilárdan kőből épültek és facement tetőzettel födettek be. Továbbá van ott egy egyemeletes kantinépület a munkások

számára, 50 hálólhelylyel berendezve, szintén szilárdan kőből építve, valamint egy egyemeletes munkásbarakk kettős falazattal 100 munkás számára. Fönt az emeleten van egy nyitott folyosó, melyből az 5 osztályba (annyira van beosztva a barakk) vezető ajtók nyílnak.

Azonkívül van itt, mint minden nagyobb telepnél, a vállalat hivatalnokai számára egy lakóház, élestár és egy teljesen felszerelt műhely. Az aknázó munkások, a kik többnyire krajnaiak, horvátok és olaszok, fölépítettek maguknak kis házikókat a kőbányákhoz közelfekvő országút közvetlen mentében, melyekhez a szükséges anyagot a vállalat szállította és melyekben részben családjukkal is laknak.

A Szerb-Greben átellenében fekvő Magyar-Grebenben van a székhely egy az állami, mint a vállalati mérnöki hivatal részére, a hol nagyobb tekintélyes épületek is állítottak föl, mint a 46. számú táblázat mutatja. Egy világos folyosóról nyílnak minden lakásba és irodába az ajtók. A szobák 3 0 méter magasak és minden épület facementtel van fődve.

Ebből látható, hogy mindenről bőven volt gondoskodva, hogy a munkálatok mindenhol program szerint előrehaladjanak és hogy a szerencsés befejezéshez egyéb nem szükséges, csak a békesség, nehogy ezen a nemzetközi helyen megkezdett munkák rideg kézzel megháborgattassanak. Ez ideig mindenütt békesség uralkodik, de voltak már e magányos völgyek tanúi oly rablótámadásoknak, hogy minden áldozatul esett a mit az emberi kéz alkotott légyen.

E mű, noha csak emberi kéz alkotása, mégis különös benne, hogy ha már elkészült légyen, akkor még a pogánycsordák rombolásának is ellent fog állani. A bilincseiből egyszer megszabadult folyamhullámok többé nem fognak ellenállást tűrni.

E jelentés kiadásától már négy év folyt le, de midőn 1895. augusztus havában utoljára megtekintettem e munkálatokat, tapasztaltam, hogy a vaskapu megnyitásához már előkészületek tételnek, mert a főmunka: a szabályozási munka befejezettnek tekinthető.

A legújabb hírek szerint a vaskapu megnyitása f. évi szeptember 27-én történik.

Budapest, 1896. február hóban.

Egyiptomi lakások.

Kelet országainak lakásviszonyait tanulmányozandó, múlt évben meglátogattam Egyiptomot. A tengeri utat az osztrák-magyar Lloyd Amphiride gőzösén tettem meg, mely március

hó utolsó napjainak egyik én indult el a trieszti kikötőből. Mivel a hajónak tulajdonképpeni célja az volt, hogy a szent sírhoz zarándoklótat Palesztinába szállítsa, velük együtt én is daliában kötöttem ki.

Jelenleg Jaffában részint karácsony, részint pedig húsvét táján körülbelül 6000, tehát naponként mintegy 200 zarándok fordul meg. Ezek vagy magában Jaltában, vagy az utbaesó Ramlehben, vagy az utazásuk célpontját képező Jeruzsálemben találnak teljesen ingyenes, vendégszerető ellátásra; mert minden keresztény zarándok, a ki a zerzetesek vendégszeretetéhez fordul, itt igen szives és díjtalan élelmezésben és elszállásolásban részesül. Jalfában már vag^{3r} 400 év óta nemzetközi zarándokház áll fönn a barátok felügyelete alatt, melyben egyszerre 200 zarándokot helyezhetnek el; 1801 óta pedig egy osztrák-spanyol vendégház is van, melyben 200 ily nemzetiségbeli zarándok talál hajlékot. Jeruzsálemben 600 zarándok fölvételére berendezett ódon menedékházat találunk, itt van az a pompás épület is, melyet Ő Felsége 100 osztrák zarándok számára építtetett. Mindkét épületben a zarándokok 12-15 napig tartózkodhatnak. Ezekben a zarándokházakban minden egyes szoba 1—2 személyre, vagy legfeljebb három tagból álló család részere van berendezve; minden szobában van egy vagy két vaságy, egy asztal, két szék, egy szekrény és egy mosdóasztal. Valamennyi helyiségben zárdaszerű tisztaság uralkodik; minden vendég reggel egy csésze kávé és fehér kenyeret, délben levest, egy darab főtt és egy darab sült juhhúst, főzeléket és egy palack vörös bort kap.

Palesztinából áthajóztam tanulmányi utam tulajdonképpeni helyére, a Nílus deltájába, hogy Alexandria és Kairó között, valamint a Suez csatorna menti Ismailában Egyiptom lakásvizonyaival megismerkedhessem.

Alexandria elsőrangú kereskedelmi emporium, melynek városias volta azonnal szenünkbe ötlük. Egyiptom összes terményei és kereskedelmi árucikkei itt halmozódnak föl s innen szállítják azokat a világ valamennyi nemzetének hajói s tengereken túli országokba.

Alexandriának mintegy 182.000 lakosa úgyszólván csakis kereskedelemből él. A gazdagoknak nagy áruházai vannak; a szegényebb néposztály málházással és zsákhordással keresi meg kenyerét. A törzslakosságon kívül átlag 50,000 idegen tartózkodik Alexandriában, ezeknek egy része mint zarándok ejti útjába e várost és tovább Kairóba vagy Felső-Egyiptomba; a másik része kereskedőkből áll. kik itt üzleteket kötnek, vásárolnak és árukat továbbítanak.

A város legnagyobb része teljesen európai modorban van építve; így a Mehemed Ali-tér az egész Kelet egyik legmodernebb terének mondható.

Midőn az itteni konzult megkértük, hogy a munkás-

osztály lakóházait mutassa meg, bennünket a kavaszházába vezetett; innen egy kézműves tulajdonát képező szomszédházba jutottunk. B két ház, melyet az 1—4. ábráink tüntetnek föl, a Srada Abcisiriben az arabus nyilváros egyik legélénkebb részében fekszik. Mind a kettő a földszín-magasságig kőből, a többi két emelet favázás fa akból van építve.

A lépcsőház teljesen földetlen és a lépcsők a cementtel borított 10 m hosszú és 6.5 m széles háztető síkjáig vezetnek föl; minden ily házban egy arab család lakik. A nagyobbik házban lakó kavaszház 270 frank, a 7 m hossza és 5 m széles másik házban lakó kézműves 200 frank évi bért fizet.

Az ö. ábránk fellah falut láttat, mely körülbelül egy mértföldnyire Alexandriától a Mahmudi csatorna mellett fekszik. A szabálytalan négyszögekből álló házcsoportokat szürkeníluszi iszaptól, az árnyas szykomerák alá építették. A házak, ha ugyan így nevezhetjük őket, alig 2 m magasak, vékony deszkafödélükre tengeri szalmát raknak, hogy a szűrő nap sugarak hevét enyhítsék. Az eső ellen az arab nem keres menedéket. A többnyire 12 m²-nyi területen álló viskó egyik oldalán van az ajtó, melyet gyakran búvó nyílás pótol. Az elzárt négyszög három sarkában egy-egy szobát találunk, melyet meztelen falak, egy pár földön heverő szennyes gyékény, rongyos teveszőr-pokróc, fazék és víztartó-edény jellemznek. A fellah összes értékes holmijait állítólag mindig magánál hordja, vagy pedig homokba ássa el.

A föld kerekégén aligha találunk oly szegényes, nyomorult emberi lakásokat, mint a minőkben a fellah, az egyiptomi paraszt tengeti életét. Pedig alig van földünkön oly országrész, mely termékenységében és lakottság dolgában a Nílus deltájával vetélkedhetnék. 1892, április havában, midőn a vidékeken átutaztam, a búza már érni kezdett; ennek learatása és beliordása után ugyanabba a földbe cukornádat, pamutot vagy tengerit, harmadszorra pedig valamelyes takarmánynövényt természetnek. A Nílus deltája 19.000 km², lakosainak száma Kairóval és Alexandriával együtt 2.100.000 s ebből a síkföldre 1.550.000 lélek jut; míg Magyarországon 1 km²-nyi területen 50 és Franciaországban 82 ember lakik, itt ugyanakkora földterület 86 lelket táplál.

Alexandriából elindulva, öt órai utazás után Kairóba jutunk. A két város közti tájék, a Nílus sok mellékága és csatornája, valamint a gazdag gabonaföldek és lengő nádasok miatt élénken emlékeztet a Tisza menti rónákra.

Kairó városa az utolsó időkben a modern követelményeknek mindenképen megfelelő elsőrangú éghajlati gyógyítóhelylél fejlődött. A város két egymástól szorosan megkülönböztethető részre oszlik. Az Ezbek-tértől és az alkirály kastélyának parkjától, dél és észak felé; pedig a Nílustól határolt nyugati városrész teljesen új. Itt találjuk a gazdag angolok nyaralóit s

itt, vannak azoknak a vagyonos betegeknek kedves gyűlőhelye, kik Kairóban december hó elejétől március hó végéig a balzsamos, tavaszi levegő üdítő erejében keresik a gyógyulást. Ezt a gyönyörű városrészt csupa egyenes, árnyékos fasorokkal beültetett pompás utcák szelik át, az egyes villákat pedig jól gondozott és díszes vasrostélylyal bekerített kies kertek koszorúzzák. Az utcákat naphosszant öntözzetik, hogy por a betegeket ne bántsa.

A fenn említett városrésztől kelet felé fekszik a régi Kairó; ennek is sok szép utcája van, itt találjuk az összes szállókat, színházakat, követségeket. Ez a városrész a hivatalos világnak és a kairói nép zömének lakóhelye.

A (5—8. ábrákban Kairó nyugati részének egyik modern lakóházát, a Marsilli-félet mutatjuk be. Az eredeti rajzokat a ház építójétől, Batigelli építész-től kaptuk. E ház a ruo el Malgrabi-t díszíti s tulajdonosa annak minden emeletét más-más félnek adta bérbe. Minden egyes emelet magassága 5 m. A szobák nagyok és világosak, a széles lépcső fölülről kapja a világosságot. A lépcsőházból az előtornácba s ebből a lakásokba jutunk. Ebben a lakóházban valamennyi hálószoba észak felé van és a hátul fekvő helyiségeket két világító udvar világítja meg. A házat természetes cementtel vakolták be, a tetőt pedig párkányfallal koszorúzott aszfalt-födém pótolja. Hűvös estéken itt üdülnek a ház lakói. Ily ház építő költsége 7800 angol font sterlingre rúg s egy emelet évi bére 80 angol font.

A Nílus túlsó partján levő kertésztelep egyik lakóházát a 0—12 ábrák láttatják. Ezt a házat nílusi iszapból készített vályogtégelákból építették s benne számos tagból álló arab család lakik. A ház belsejét két elkülönített helyiség alkotja, melyeknek tetejét bürü köti össze. Az 5 ½-nyi lakosztályt, hálószobául és konyhául használják; c fölütt 2.4 m² területű helyiség van, melylyel szemben 1« iw-nyi távolságban egy másik elkülönített helyiséget találunk; az utóbbit, melynek 3½m² területe van, éléstárnak használják. Ebben a kamarában van a nílusi iszapból készített, kályhaforma gabonatartó és a két érdes kőkorongból álló kézi daráló, melyen az asszonynek a rozst kenyerlisztte őrli.

Vezetőnk Kairóból egy barátságos beduinfalucskába, E 1 K a f r-ba vezet, hol a 13—15. és 16—19. ábrabeli házakat rajzoltam le. Az előbbi homokdomb alján fekszik és csaknem oly berendezésű, mint a már leirt Mahmudic-csatorna menti fellahház.

A 16—19. ábráinkban kitétetett másik lakóház a Nilus-völgy alján fekszik s A b d a l l a h m a c h hun seik tulajdona. A jó seik büszke is arra, hogy neki van a legszebb háza El Kafr-ban. Az udvar 1.5 m magas kerítését és a ház földszintjének falait nílusi iszapból készített vályog-tégelákból építették; égetett téglát csak az úgynevezett úriház első eme-

letének favázas falaihoz használtak. Ablakok csak az első emeleten vannak, a földszinten az ajtók és ablakok helyét egyes nyilasok pótolják.

A ház bal szögletében átjáró vezet a második udvarba, ott épp úgy, mint minden fellah házban bírom elkülönített lakásra találunk. Sajátságos, hogy csupán ezt a három helyiséget lakták; az elől levő főépület használatlanul áll. A lakosztály két alacsony szobájában tartózkodott az egész család, a többi három szobát élestáruul használták. A háznak gereuda-födélzetét agyagréteg borítja.

A mint látjuk, Egyiptomnak a benszülöttek lakta részében modern épületeket, tisztességes munkáslakásokat nem találunk. A fellah ma is úgy lakik, mint évezredekkel ezelőtt; egészséges és kényelmes lakást csak ott találunk, hol európaiak telepedtek le.

A Krupp Frigyes-féle öntött acélgyár jótékonyági berendezései Essenben.

A legnagyobb és legtermőképesebb vasgyár Európában a Krupp-féle telep Essenben. Nem rég ideje még, hogy Magyarország is sok vaszikket ezen műből volt kénytelen beszerezni. Mai nap egészen másképp áll a dolog, mert Diósgyőr, Salgótarján és Ganz mind azzal látnak, a mit előbb Essenből voltunk kénytelenek beszerezni és csak kevés árunál fizeti ki magát azoknak Essenből való hozatala.

De a mit Kruppnál mai nap is tanulhatunk és a mit mintaszerűnek kell kijelentünk, ezek a hivatalnokai és munkásai minden szükségletének fedezésére szánt jótékonyági berendezései. Ezen berendezések a Krupp-féle művek összes területére kiterjednek és oly mintaszerűek, hogy magának a porosz államnak szolgáltak a munkások helyzetének javítását ezelő törvényeinek hozatalánál.

Ezen berendezések egyes részletei, valamint a hivatalnok- és munkásházak ábrázolása olvasóinkat is bizonyára érdeklendik.

Az 1892. évben ezen művekben alkalmazásban állott összes munkás száma 20.960 volt. Megszakítás nélkül állott munkában 1—5 munkaasztendőben ezeknek 56%-a 5—15 munkaasztendőben ezeknek 23%-a, 15—35 munkaasztendőben ezeknek 21%-a.

A családtagok száma, 15520 iskolaköteles gyermek hozzászámításával 52809 volt, összesen tehát 73769 lélek.

A vasgyár ezen összes hozzátartozója közül, saját házukban lakik 12723, bérben Krupp-féle házakban 24193. bérben idegen házakban 35853 egyén.

A vasmű vezetőség első feladata abból állott, hogy a munkások számára egészséges és olcsó lakásokat létesítsen, cs lassunkint munkáslakások építése és bérbeadása, nemkülönbön olcsó házszerzési kölcsönök engedélyezése által a munkásokat arra képesítse, hogy idővel maguknak saját otthont teremthessenek.

A vezetőség második és sokkal nehezebb feladata pedig abból állott, hogy a munkásokat lelkiismeretlen iparosok kezéből kiszabadítsa, a kik eddigelé a munkások keresményének legnagyobb részét kizsebelték.

E özéből létesítettek a fogyasztási egyletek, melyek még mindig, daczára annak, hogy az üzleti tevékenység az előbbihez képest tetemesen csökkent, évről évre nagyobb elterjedést nyernek. Ezen intézetekben az összes élelmi szer és ruhanemű a beszerzési áron szolgáltaik a munkásoknak és hivatalnokoknak, de csak is készfizetés melleit, különös tekintetbe vehető esetek kivételével.

A mellékelt helyszínrajzban a különféle munkástelepek úgy tüntetvék ki, a mint azok az intézet folytonos fejlődése melleit keletkeztek, úgy hogy azoknak rövid műszaki leírása időszerinti sorrendükben megértésükhöz teljesen elegendő.

% Mesterlakások a Hügelstrasseban, tömör körlet falakkal, három helyiséggel, a földszinti sorban és három helyiséggel a padlás szintben. Van azonkívül egy 6 lakással bíró sorház és egy 4 lakással bíró sorház. Ezek 1862-ben építettek.

&" Az Alt-Westend-telep. 4 helyiséggel egy lakásban, a melyek szükség szerint 2—2 helyiséggel bíró lakásokint is adhatók bérbe. Ez esetben egy sorház 16 lakást és a 8 sorház 120 lakást tartalmaz. Ezen telep 1863-ban épült.

' " A Neu-Westend-telep. Az erre szánt építő telken 2 vagy 3 helyiség, pincze cs padlásból álló 2—2 lakást tartalmazó lakóházak építettek. Felépült 60 lakást tartalmazó 10 kettősház, és 48 lakást tartalmazó 8 kettősház. Ebbe az 1872. év telén hurezolkodtal be.

(" A Nordhof-telep. Hogy ezen telep építése mielőbb befejezhető legyen, annak rekeszekben való kivitele lett elhatározva. Minden lakás 2 helyiségből áll részint pinczével. Az árnyék székek az épülettől elkülönítve vannak elhelyezve. A Schulstrasseban levő épületek tömör körletfalakkal bírnak. Ezen épületek 36 lakást 3-3 v-gy 4—4 helyiséggel és 126 lakást 2—2 helyiséggel tartalmaznak. Ezen telep építése az 1872 év őszén lett befejezve.

5. A Baumhof-telep. Ezen telep Essen városától délre, az essen-werdeni országút mentén, egy még csak gyéren beépült vidéken, földek közepette fekszik. A telep ezen fekvése lehetővé tette, hogy az épületek inkább falusi modorban, részint istállókat építettek, és minden lakáshoz egy kertecske adatott.

Egészben ott 41 lakóház áll fenn, melyek mindegyike 4—4 család számára többnyire 4 helyiséggel bíró lakást tartalmaz.

Két ilyen minta a mellékelt részletrajzban van kitüntetve. Az épületek tömör körletfalakkal bírnak, melyek kívül bevakolják. A belső falak kőrekeszekből állanak, a pinczeszin boltozott. A házak téglával földvék. Ezen telep 1871-ben épült és 1890-ben kibővített.

6. A Schederhof-telep. Minden egyes ház 3 szintjében két-két összesen tehát 6 — két-két vagy három-három helyiséggel bíró lakás van. Minden egyes lakásnak pinczehelyisége van és egy közös szárító padlás. Ezen telep 1873-ban épült és 82 lakóházban összesen 492 lakóhelyiséget tartalmaz.

7. Barakkalakúak Schederhof-on. A folytonos lakáshiány ezen esetben is könnyű rekeszekben szerkesztett épületek mielőbbi kivitelére készített. 1873-ban 70 négy-négy lakást két-két helyiséggel tartalmazó épület, összesen tehát 280 lakás épített.

8. A Kronenberg telep. Ezen telep a gyártól keletre és ahhoz egészen közel esik. 1873 és 1874-ben épült és később ki bővített.

Építkezési szempontból ez a telepek legszebbike, a házak egy szabad halmon állanak, kilátással a gyártelepre. A házak 2—2, 3—3 és 4—4 helyiséggel, pincével és közös padlással bíró lakásokat tartalmaznak, azonkívül előkertekkel és közös padlással bíró lakásokat tartalmaznak, azonkívül előkertekkel és közös fehérítő terekkel bírnak. E telep 221 lakóházában 1356 lakás van. Ezen telepet már 1880-ban láttak egészen befejezve és most 14 év múlva újból. Csodálkozással észleltük a mindenütt uralkodó rendet és tisztaságot és az épületek jó fönntartását. — Ottan látható legjobban, hogy mit képes keresztülvinni az emberrel született rend- és tisztaságszeretet.

- " A Holsterhausoni telep. Ennek építése csak a múlt évben kezdetvén meg. most is épülőfélben van. Ezen telep csak egy vagy két lakást tartalmazó házakból áll és 200 házban 280 lakást tartalmaz.

%\$ " A tűzoltó laktanya az előház első és második emeletén a szolgálatra és a szerek elhelyezésére szánt helyiségeken kívül, 3—3 vagy 4-4 helyiséggel bíró 8 lakást tartalmaz a nős parancsnokok számára.

% " Hivatalnok-lakások. Már az 1873. évben épült a IIügelstrasseban egy 9—9 lakással bíró ház, az 1890. évben a Ivaiserstrasse mellett, közel a Baumliof-telephez négy család-ház 4—1 lakással, két kettős ház 2—2 lakással és három lakóház félemeleti lakásokkal 2—2 család számára. Egy ilyen ház a mellékelt terven van kitüntetve.

A lakások rendszeresen csak a gyár hivatalnokainak és munkásainak adatnak bérbé és ezek bérbeadásánál az szolgál

irányelvül, a hogy a hosszú szolgálati idővel és nagy gyermekszámtal bíró munkások első sorban vétetnek figyelembe. Az acélgyár alkalmazottain kívül azok a telepeken alkalmazott tanítóknak és rendőrhivatalnokoknak is kiadatnak; a telepen állomásozó csendőrség szintén a gyártól kap lakást.

A lakások árai hivatalnokok számára 180 — 1700 márka közt és munkások számára 60—200 márka közt változnak.

Átlagban az évi bér

egy 2 helyiségű barakk lakásért	60- 90 márka,
egyéb 2 helyiségű lakásért pincével	90—108 „
„ 8 „ „ „	120-162 „
„ 4 „ „ „	180-200 „
„ 5 „ „ „	210-330 „

A bérösszeg a munkásnak. 14 napi keresményéből hozzátik levonásba és pedig 14—14 napi bérletidőre, 14 napi fölmondási idő mellett. Hivatalnokok és özvegyek utólagosan fizetnek.

A bérletviszony külön szerződések által szabályoztatik. Ezen szerződésekben munkáslakásoknál 14 napi, hivatalnoki lakásoknál 1—3 havi fölmondási határidő van megállapítva. Kosztosok és albérlők befogadása külön engedélyhez van kötve, a mely csak akkor adatik meg, ha az a bérlő családi és lakásviszonyainál fogva megengedhetőnek találtatik.

Házszerzési kölcsönök

Hogy alkalmazottjainak alkalom nyújtassék, mely szerint lassú megtakarítások által saját otthont alakíthassanak, Krupp F. A. úr az 1889. évben 500,000 márkát folyósított, azon meghatározással, hogy ezen összegből oly munkásoknak vagy alkalmazottaknak, a kik egy házat saját használatukra építeni vagy másképen megszerezni óhajtanak, csekély kamatláb mellett kamatozó és kis részletekben visszafizethető kölcsönök adassanak, úgy hogy ezen visszafizetendő részletek a törlesztési összeg beszámításával a szokásos bérösszegeket túl ne haladják.

A szükséges terveket és előírányzatokat a gyár műszaki személyzete ingyen szolgáltatja a kölcsönfölvéveőknek.

Egy ilyen kölcsön engedélyezésének föltételei a következők.

% 3000 márkánál csekélyebb összes szolgálati járandóság (ez fölfelé áll érvényben).

&" Legalább 3 évi kifogástalan szolgálati idő.

' " Nős állapot és 25—50 éves kor.

4 Az első katonai szolgálati idő leszolgálása, illetve a hadkötelezettségtől való fölmentésének igazolása.

) " 300 márka részletfizetés a házra vagy építő-telekre.

Ez ideig az előadott módozatok mellett kölcsönzött tőkékkel összesen 75 ház, 1000—13,000 márka egyes értékben építettet.

Fogyasztási szövetkezetek

A fogyasztási szövetkezetek célja a gyár alkalmazottainak nemcsak olcsó és valóban jó élelmiszereket és a háztartás körül szükséges használati cikkeket stb. beszerezni, de mindenekelőtt arra ügyelni, hogy csak tiszta és hamisítatlan cikkek árultassanak. Ezen célból az összes árn tisztasága tekintetében megvizsgáltunk és a hol az szükségesnek mutatkozik, a városi vizsgáló hivatalnak megvizsgálás végett átadtuk. Mindamellet, hogy a Krupp-féle művezetőség előjogaira nézve igen féltékeny, ezen tekintetben önként aláveti ezen bíróság igazságos határozatainak, nemcsak saját munkásai, hanem Eszen község összes lakosságának jóléte érdekében.

Az összes cikkek csak készfizetés mellett adtnak el. a mi által kiváltképen az céloztatik, hogy a munkás arra szoktattassék, hogy bevételeivel takarékoskodjék és ezáltal a káros kölcsönözés és adósságcsinálástól elszoktattassék

E g é s z s é g ü g y .

Nemkevésbé említésre méltók a szintén a közjót célzó egészségügyi berendezések. A tervből azt látjuk, hogy minden telep saját kórházával rendelkezik. A egészségügy a gyárvezetőség kiváló gondozása tárgyát képezi.

Mindazon esetekben, a hol a járványok elleni védekezés vagy sikeres küzdés céljából általános rendszabályok és kidőnős berendezések, fertőtlenítés, úgy gyógykezelési módok behozataláról van szó, egy orvosok és hivatalnokokból álló választmány örködés és határozathozatal céljából összeáll és az igen lelkiismeretesen vezetett, egészségügyi statisztikának irányadó befolyás biztosítatik. Egy 24 évi turnus alatt a munkások 10,623 sz. közepes állománya mellett évenként 120 haláleset, vagyis 100-ból évenként 1.23 fordult elő.

7]__~ b'_ _YfYhfb` a YgnY` h` `j YnYhbYž \U` YnYb` Uf_cbmz [] berendezések még több részletét közölnek, de kijelentjük készségünket, hogy azoknak, a kik az iránt, érdeklődnek, szívesen szolgálunk a szükséges fölvilágosításokkal, a mennyiben azok az essen gyárvezetőség részéről előzékenyen bocsáttattak rendelkezésünkre.

Csak azt kívánjuk még megjegyezni, hogy a Krupp E. A. cég által rokkant munkásai számára építeni szándékolt kisebb lakásokhoz szükséges tervezetek elkészítésére az 1892. év szeptember havában pályázat íratott ki. E tekintetben is az első közt szerepel említett cég azon törekvésével, hogy a munkaképtelenné vált munkásai sanyarú sorsán is lehetőleg segítsen.

Ezen versenyhez, a melyben való részvételre mi is fel-
szóllítottuk, nem kevesebb jelentkezett 94 pályázónál. A juta-
lomdíjas albumából, mely ló különféle ábrát tartalmaz ilyen
rokkantaknak szánt lakásokról, esaládházak két tervezetét
mutatjuk be, a melyek Essen ben 1500 márka összköltségen
előállíthatók Számításaink szerint az ezen 240 házból álló
rokkantak telepének előállítási költségei 1180,000 márkára rúg-
tak. Ha ehhez a telekszerzés és berendezés költségeit hozzá-
számítjuk, alig tévedünk, ha azt vesszük fel, hogy a Krupp-
ezég ezen emberbaráti célra egy millió márkát fordít.

Ezen új telep építésére Essenben való utolsó otlétünk
alkalmával az előkészületek már megtétettek volt

A willielmsdorfi munkástelep Westfaliában, Bodel- schwing, bielfeldi lelkész által alapítva.

Az eddig leírt munkás-telepekről egészen eltérő jellegűek
azok, melyeket fentnevezett lelkész alapított.

Leginkább humánus érzületből, de a Németországban
lábrakapott kóbor élet által is indítatva, egyletek (hasznoló a
mi vörös kereszt egyletünkhöz) alakultak, melyek földadatukká
tették, munkaszerető és munkaképes embereket, munkakere-
sésükben támogatni, hogy testi fogyatkozás ellen rögöva és a
társadalomnak mint hasznos tagok megtartathassanak. E fel-
adat megoldva lón egyrészt, az által, hogy ellátási állomási
hálózat létesítetett, a hol a vándorlók keresztül utaztukban
élelmi szert és éjjeli szállást kapnak.

Ez irányban legnagyobb és legjobb vezórletü telop a
westfalia munkás-telep Wilhelmsdorfben. Miután az ezen rend-
szer szerint alapított első telepnél rövid idő múlva munkahiány
állott be, arra gondoltak „Wilhelmsdorf“ alapítói, miszerint
oly dolgot keressenek, mellyel a telepeseket éven át foglal-
koztathassák. E végből egy „Senne“ elnevezéssel bíró roppant
rétterület művelése lett elhatározva. E rét, melynek közepén a
mai „Wilhelmsdorf“ telep fekszik, 6 □ mértföldnyi teljesen
sivatag területet foglal magában, melyen mindenféle gyom s
egvéb vad növényzeten kívül más nem tenyészett. E föld csak
az által tétetett hasznavehető ve, hogy egy 9-15 mtrnyi szikla-
kemény földréteg lehordatott, 1—1¼ mtrnyi mélységre azután
leásatott, s az.alant levő föld a fölül levő homokréteggel össze-
vegyítettett. Ámbár kereskedelmi szempontból az ily munka
nem hozza be a reá szánt fáradalmat, mindazonáltal számba
vétetett az is, hogy Westfaliában naponta 3000-4000 márka,
mind haszon nélkül, csavargóknak és koldusoknak oda aján-
dézoztatik. A helyett tehát, hogy a pénz ilyképen veszendőbe
menjen, azt tőkésítették, mellyel eme pusztá földdarab meg-

műveltetett s így még ama üdvös cél is el lön érve, hogy számtalan ember foglalkozást és kenyeret kapott. A westfaliai előkelő körök e vállalat üdvös voltát belátván, annak 40.000 márkát adtak kölcsön, mely összegből és az egyleti tőkéből vásároltatott meg 1882-ben 650 hold föld, a rajta fekvő gazdasági épületekkel együtt, s így aztán megalapított a telep. K telep ma négy, egymástól külön váltan fekvő majorságból áll. a hol vallásfelekezet szerint elkülönítve 350 munkás lakik. Az étterem és a munkatér valamennyi telepesre nézve közös. Az előttünk fekvő tervben, a középső nagyobb udvar mellett az étkezési intézet és a házgondnokság van. A házgondnokságot képviseli egy nő ügynevezett házi atya, 8 világi rendű barátal, kik ritka hozzáadással látják el nehéz hivatásukat, amidőn 200—800 tagból álló többnyire szomorú előélettel bíró gyülevés népet künn a beláthatlan erdőben példás fegyelemben képesek megtartani.

Ez intézetbe minden elbocsátott munkaképes fegyenc felvétetik. Minden felvett egyén ruhát is kap, ha ilyen felvétellek nem bírt. A ruházat (nem egyenruha) mely az illető tulajdonát nem képezi, kilépéskor visszaadandó s övé csak akkor marad, ha egy elé szabott bizonyos munkamennyiséget elvégzett. A házi rendben meg van állapítva a napi bér mind a téli, mint a nyári hónapokra nézve, mely a telepesnek beszámoltunk, de a kereset oly silány, hogy egy szorgalmas munkás addig míg dolgot egyebütt kap, a telepbe semmiképp sem fog belépni, oly nagy azonban mégis a kereset, hogy egy szorgalmas munkás 8—4 hónap alatt dologtevő ruháját és eszközeit megkeresheti.

Wilhelmsdorfban 1882. május 1-től 1884. május 1-ig 1958 egyén vétetett fel a telepbe s 14.000 napon át való ellátásra s 1817 telepes elbocsátatott. Tizen elbocsátatokból az intézeti előjáróság közvetítése folytán 1420 telepes egyebütt nyert alkalmazást, 109 egyén megszökött, 109 pedig elhalt.

E telep dologtevő helyeit, bejárva át kell látnunk, hogy a munkák praktikus eredménye sem becsmérelhető. E 180 emberből álló napi átlagos munkaerő mellett a telep alapítása óta megvásárolt (550 holdnyi pusztai földterületből 180 hold termővé tétetett. Ide tartozik egy több holdnyi terjedelmű konyhákért, mely az egész teleplakosság ellátási szükségleteit fedezi. 75 holdnyi darab vízzel mesterségesen van elborítva, inolylyul a házi állatok és a gazdaság láttatnak el; 100 holdnyi földön csillagfűz, köles, burgonya, zab és árpa termeltetik, melyek némelykor bőséges hasznot hajtanak.

A környékbeli falusi nép, melynek a meddő talajból hasznot húzni nem sikerült, annál jobban csudálkozott, hogy a telepesek nagy része; épen azon szándékkal megy Wilhelmsdorfbra, hogy, miután a toll és palavesszővel hajótörést, szenvedett, ott az ásó és kapával dolgozni tanuljon.

Elmondani akarom még csak a telepatyának feleletét ama önkénytelen kérdésre: „vájjon mikép lehet mindenütt a rendet és fegyelmet minden látható hatalom, minden fegyver nélkül, oly szabad félreeső helyen fentartani?

Azok akiknek e telep menhelyül szolgál, már számtalan viszontagságokban mentek az életben keresztül.. Mi szigorúan tartunk rendet és fegyelmet; mit az egyik megtenni nem tud, kell azt a másíknak végezni, de azért éreztetjük az emberrel, hogy őt szeretjük, hogy mi csak javát akarjuk. Nem létezik ember, legyen az bármily elvetemült, hogy gyenge oldala ne volna. Egyszerre csak, a telep alapítása első idejében élt nálunk egy féktelen ficzko; tudtuk, hogy elbocsátott fegyencz volt s hogy a gonosztevők lajstromába mint hontalan csavargó volt felvéve, de egyéb körülményeit tőle nem tudhattuk meg. Utolsó eszközhöz nyúltunk. „Távoznod kell innen“ — mondánk neki — te dolgainkban csak háborgatsz s testvéreidnek terhére vagy. Ugyan mondjad csak: nem hordott téged is anyád szive alatt, nem táplált téged is emlőjével? Ha anyád most előttd megjelenne s kérdezne téged „gyermek mivé lettél? ugyan mit választznál neki? E kérdéstől egészen elérzékenyülve könyzapor hullott szemeiből s mintegy önmagával láthatólag kiengesztelődve, ekként gyónt:

Hat éves gyermek voltam, midőn atyám meghalt. Hárman maradtunk testvérek, köztük én voltam anyám szemeénye. Alig voltam 10 éves, elhalt édes anyám is s a haldokló csókja egyedüli s utolsó csillaga volt szomorú ifjúságomnak. Anyám halála után e szomorú jeligével: „menj, keresd meg kenyeredet,“ kiűzettem a nagy világba. Kezdetben gyenge, később rest voltam a dologra, úgy vált belőlem koldus, földönfutó s végre gonosztevő. Midőn a kiállott büntetés után a fogházból elbocsátottak, az éhség Wilhelmsdorfba üzött.“

Az intézet őt az elmondottak után 6 hónappal teljes megnyugvással egy nagyobb vidéki városi vendéglősnek ajánlhatta, hol kenyéradója teljes megelégedésére szolgál s így a társadalomnak ismét, hasznos tagjává lett.

Ez Wilhelmsdorf jeligéje és elfeledhetlenek maradnak előttem azon órák, a melyen nékem az emberi lélek mélyébe betekinteni megengedtetett, azon lélek mélyébe, mely szüntelen igyekezettel gyógyítja az emberi társadalom által okozott sebeket.

Olcso munkás-lakásokat építő társulat lakóház, Le Havreban

Ha a la Manche csatornát áthajózzuk és a normán partok felé közeledünk, Havreba, Franciaországnak nagyságára nézve második kikötővárosába jutunk.

Marseille után Havre-t Tercsik fel leginkább a Francia-

országgal kereskedő népek hajói, melyek, közül több Angol-oroszországból és az északamerikai Egyesült-Államokból jön.

A kereskedés nagyszerű emelkedése mellett folytonosan fejlődik a város ipara is. Mindez nagyban előmozdítja a város évről-évre való népesedését, de felidézi annak szükségét is, hogy a város kerületét kiterjesszék, a régi határokon belül pedig a lakásokat, különösen a munkás-osztály elhanyagolt szállásait javítsák egészségügyi nézőpontból.

A hajórakományokat tározó épületeknek 320,000 m^2 területük van, az új nagy kikötők pedig 72 ha-nyi területet foglalnak el, 11,200 folyó n -nyi rakodó parttal. Havre árubevetele az 1890-ik évben 15½ millió frankra, kivitele (leginkább Angliába) 6½ millió frankra rúgott! míg az előbbi 1880-ban 10½ millió frankot, az utóbbi pedig csak 5 millió frankot tett ki.

A francia kikötővárosok egészségügyi bajainak javítását nagyban elősegítették az újabb időben gyakran fölmerült járványos betegségek.

E részben jó példával járt elő 'Paris, az ország fővárosa. Ámbár a Passy-Anticule-ban és Boulevard-Kellermann-on levő s 1888-ban még legnagyobb részét építkezés alatt állott munkás telepeket már régóta befejezték és rendeltetésüknek át is adták, mindamellet napról-napra alakulnak új egyesületek, melyeknek célja, hogy ezt az emberbaráti törekvést az ország többi nagy városában is mind jobban terjesszék.

Azonban ilyen társulatok alakulása Franciaországban nem oly könnyű mint másutt. Itt ugyanis előzetesen jól megrostálják a vállalat alapítóit és ezek közül egy jótállót választanak, a ki vagyonával szavatol a pontos és rendes ügykezelésért.

Ily társulatok 4%-osnál nagyobb kamatlábbal nem dolgozhatnak. a hatóság folytonos felügyelete alatt állanak és kötelesek részletes mérlegüket a kormánynak minden évben előterjeszteni.

Az alábbi fordításban egy ilyen társulat alakulását engedélyező rendeletet mutatunk be.

„Olcsó lakások létesítésére alakult francia társulatnak!

Kiadva 1890 május 29.

Az olcsó lakások építése céljából alakult francia társulat hasznának közzététele.

A francia köztársaság elnöke a kereskedelem-, ipar-, és gyarmatügyi minisztérium jelentése alapján jóváhagyja az 1890. évi márczius hó 8-án kelt levelében foglaltakat, úgy szintén a. pénzügyi helyzetre vonatkozólag előterjesztettek.

Határozatok.

=” cikk. A Párisban „Olcsó lakások építése céljából alakult francia társulat elnevezése alatt létesült társulat nyilvános és hasznos intézménynek ismertetvén el, annak a bemutatott példányban foglalt alapszabályai e rendelettel helybenhagyatnak.

II. cikk. A francia társaság köteleztetik, hogy pénzügyi helyzetének állását a kereskedelem-, ipar- és gyarmatügyi miniszternek minden év december 3-án jelentse be.

==” cikk. Jelen rendelet végrehajtásával a kereskedelem-, ipar- és gyarmatügyi minisztert bízván meg, az a törvénytárba beikkelyeztoóik és a francia köztársaság hivatalos közlönyében közzétételik.

Kelt Párisban, 1890. március 29.

Carnot s. k.

A társulat alakuló ülésében mindenekelőtt arra utaltak, hogy Mühlhausen példáját kell követni, mert azok a kedvezőtlen állapotok, a melyek 40 év előtt ott léteztek és a (ütés de Ouvriers de Muhlhouse alapítására vezettek, mai nap Franciaország még számos nagy városában megvannak.

A társulat nem akar építő társulat lenni, mely telkeket vásárol és házakat épít, hanem szándéka az, hogy helyi társulati érdekekkel bíró iparüző egyéneket, nemkülönbén a községek és egyesületeket Mühlhausen példájának követésére serkentsen.

A havre-i társaság munkálkodása arra szorítkozik, hogy a résztvevőknek terveket, számításukat és alapszabályokat szolgáltasson, és az építkezéssel járó pénzügyi lebonyolításokat felülvizsgálja.

A havre-i társulat eddigelé 117 háznak 2 csoportban való építését közvetítette, a melyek közül a 40 házból álló csoportot az 1. és 2. ábrában mutatjuk be. Az 1. ábra Havre helyszínrajzának egy részét láttatja, melyen 4-val a 2. ábrabeli ház-csoport helyét jelöltük meg.

E ház-csoport előállításának összes költségei a telek vétel-árával együtt 550,000 frankra rúgtak. A társulat a rendelkezésre álló alap- és az állandó befizetések arányában, csak az említett két ház-csoport építését, foganatosíthatta, nagyobb vállalatokba nem bocsátkozhatott.

Havre városa a társulat 25,000 franknyi segélyben részesítette, a gyalogjárókat kikövezhette és a gáz- és vízvezeték költségeit fedezte. A létesítendő új utak számára szükséges telket a társaság adta.

Az 1890. évi december havának 31-én a 117 házból 70 már teljesen ki volt fizetve és a munkások tulajdonát képezte. Néhány, az utcai sorban levő ház kivételével, valamennyinek 50—150 m^2 közt változó nagyságú kertje van. A házakban kis udvart, vater-closet-et és némelyikben pincét is találunk. A házak vételára a kertek és pincék nagyságához mérten 3700 és 6000 frank közt változik.

A birtokos az ingatlan egy harmad részét kifizetvén, közjegyzői okirat alapján annak tulajdonosává lehet. A fölmerülő költségeket ő tartozik viselni. A társaság pedig az ingatlanon maradó teher tökéletes törlesztéséig jelzálogos hite-

lezője marad. Azt is megkívánják, hogy a bérlő, a ki az ingatlant tulajdonilag akarja megszerezni, a beköltözéskor legalább 300-500 frankot előre fizessen le. Ily esetben és a bérlő kívánatára ezt az összeget az ingatlanból lejegyzik és a bérösszeget arányosan leszállítják, a mi a bérlőre nézve nagyon, előnyös.

Nem célszerű, ha a házak kelleténél nagyobbak, mert ez a bérlőket gyakran arra ösztönözi, hogy hajlékuk egy részét albérbe adják ki, vagy pedig idegeneknek ellátásra való befogadásával, a bérösszeg egy részét beszerezzék, illetve megtakarítsák, arra számítván, hogy az albérlo fizeti a ház törlesztését, a mely idővel tulajdonukká válik. E nyereszkeskedő vágy azonban nem egy okhói könnyen alááshatja a családi boldogságot.

A gyakorlati tapasztalatok alapján célszerű arra is ügyelni, hogy minél kevesebb ház legyen egyazon negyedben,, a ház-csoportok pedig egymástól lehetőleg elválasztandók. Átalában a szomszédházzal való sűrű érintkezést a mennyire csak lehet meg kell gátolni, mert a legtöbb kellemetlenség a sűrű érintkezésből származik. Igen célszerű, ha munkás hajléka eléggé tágas, inért csak úgy érezheti magát abban otthonosan.

A telep helye annyira lejtessen, hogy a csatorna-vizeknek a szomszédházon keresztül való elvezetését kikerülhessék.

Célszerűbbnek találták a házakat kerítések helyett falazott téglafalakkal elválasztani egymástól, mert így sokkal kellemesebben érzi magát annak tulajdonosa.

A havre-i társulat az elért eredmények után joggal dicsekedhetik azzal, hogy a munkás-osztálynak teljesített szolgálataival annak jötevőjévé vált, a nélkül, hogy a reá bízott tőkét legkevésbé is veszélyeztette volna.

Az aláírt tőke 200,000 frankra rúgott, míg a 117 ház 500,000 frankba került. Legutolsó mérlegében a társulat, tekintetbe véve a bérlők és tulajdonosok tartozását, csekély többletet is mutatott fel.

Az egész kezelés legkényesebb pontja a folytonosan befolyó és visszamaradó összegekből eredő tőke pillanatnyi elhelyezése, addig az időpontig, a hol kedvező alkalom nyílik telkeket vásárolni és házakat építeni

Ha p. o. a társulat bizonyos nagyságú telket vásárol, gyakran szükséges, hogy annak közepén utat nyissanak.

Ha a város ezt az utat elismeri, a telek értéke azonnal emelkedik. Föltéve most, hogy a társulat a telek n²-ét 5 frankjával átvette és annak értéke időközben 10 frankra emelkedik, ekkor a bérlőnek 7 frank 50 cent.-ot számítanak föl s így a társulatnak 2 frank 50 cent. marad, a melyből főkiadásait fedezi.

A 3—7. ábrabeli ház építő költségei következőképpen alakulnak:

I. Kőműves, ács- és egyéb munkák	3050 frk.
II. Kövezés, bekerítés és ültetvények	650 "
III. Munkatöbblet pinceberendezésnél	700 "
IV. Telekszerzés 120 m^2 -kint 5 frankjával	600 "
		Összesen .. 5000 frk.

Ha az építkezés olcsóságát és a törlesztés könnyű voltát tekintjük, teljes jogosultsággal mondhatjuk, hogy a 117 ház építésével 117 család létét és boldogságát biztosították.

Észak-amerikai kisebb lakóházak és munkáslakások.

New-York városában 1882-ben létesült az első rendes csomaghajózó vonal Európába és ezóta a bevándorlók egész özöne tart e kereskedelmi középpont felé, úgy, hogy jelenleg a közveszélyes elemekkel való előzöntés meggátlása végett, kénytelen a bevándorlás ellen védekezni.

New-York, a vele szorosan összekötött testvérvárosaival, Broklin-nal, Jersey-City-vel és Hoboken-nel együtt közel 1,800 000 lelket számlál.

Hogy a város belsejében uralkodó forgalom megközelítő képét adhassuk, csak azt az egy tényt említjük meg, hogy a Manhattan-vasút, a chicagói világiállitás megnyitásának 3 első napján, 8,060.000 embert szállított Chicagóba.

A város külső részén az 5-ik kilométerzónán túl, leginkább a munkásnép lakik. A munkásházak építésének módját törvények szabják meg. E házak képeit a 3 —8. ábrákban mutatjuk he. Mielőtt azonban ezekről szólánk, összehasonlítjuk az építőtelleknek New Yorkban szokásos beosztását, a Becs és Budapesten dívó telekbeosztásokkal.

Míg az említett két városban a 6000 m^2 terjedelmű telkeket 8, legfeljebb 10 birtokrészletre, 16—24 m utcahomlokzattal osztják, addig New-Yorkban 20—30 részre hasítják (1. és 2 ábra.) Nálunk minden egyes parcellának 3, legtöbbszörre mind a 4 oldalát beépítik, úgy, hogy minden egyes húznak teljesen körülépített és tökéletesen elzárt udvara van s egy-egy emeleten csak két-három lakónak van friss levegőt szolgáltató utcai ablaka, a többi 10—20 lakó csak az udvari levegőt szívhatja Ezekben az aránylag nagy házakban rendszeren csak egy fő- és egy, a szolgazemélyzet közlekedésére való melléklépcsőt találunk.

New-Yorkban és utóbbi időben Berlinben és a Mm. Frankfurtban a munkásnép házeit is 7—8, legfeljebb 9 r-nyi utcai homlokzattal építik, és minden egyes háznak saját lépcsője van Minden emeleten ugyanazt a beosztást találjuk. A házak minden egyes lakása egyformán részesül levegőben és világosságban, Minden lakónak egyenlő számú utcai és udvari

ablaka van és a mi a földolog, minden 20—30 házból álló ház-csoportnak nagy közös udvart adnak, a melyben az egyes birtokrészletek választó falai legfeljebb 2 — 3 m magasak.

A mellékelt 3—0. ábrák közt ilyen szabványtelek vázlatát és homlokzatát láttatják. E(féléket New-Yorkban száz meg százféle alakban láthatunk.

E munkás-lakóházak minden emeletén csak két vagy négy lakás van. Utóbbi esetben két lakás az utcára, kettő pedig a közös nagy udvarra szolgál. A lakbér bárom szobáért, t. i. a legkisebb lakásért havonként 9 dollár, 4 szoljaért pedig havonként .12 dollár.

Efféle ház New-Yorkban 12000—13.000 dollárba kerül, az építész a köbláb után egyszerű homlokzat mellett 11—12, esetleg 13 centet számít. A szobamagasság valamennyi emeleten alig haladja meg a 3 w.-t. A házak tetői igen laposak, befelé fordítottak és többnyire ónozott feli érbádoggal födték. A bemutatott két ház tervezője Brandt építész volt. Az első ház a 84-ilec utcában fekszik, közel a 11. Evenue-kez, a másik a 89-ik utcában, a 111, Avcnue közelében.

Nőtlen munkások számára New-Yorkban, úgy mint máshol is, magán ellátással berendezett nyilvános gazdaságuk (Boadings Houses) vannak, a hol élelmezésért és lakásért betenkint 5-6 dollárt fizetnek. Valamennyi hónapos lakásban vízkészletet találunk; az edény- és ruhaszekrények a ház leltárához tartoznak, a takaréktüzbelyet a saját szükségletéhez mérten a lakó maga hozza magával, illetve arról maga tartozik gondoskodni.

New-Yorkból Chicagóba menet azt a vonalat választottam, a mely Pittsburgot érinti és az Alleghany, hegységét a leg-rövidebb időben szeli keresztül. Pittsburg Észak-Amerika leg-íparüzőbb városa, a melynek üveggyárai egymagáiban 8000 munkást foglalkoztatnak. Az üvegtáblák évi gyártásának értéke, a chicagói kiállításon közölt, kimutatások tanúsága szerint, 46 millió dollárnyi értéket képvisel. E város egyszersmind székhelye Amerika legkiválóbb vas- és szénbányáinak.

Azonban nemcsak Pittsburg város közvetlen környéke, hanem az egész úgynevezett Pittsburg-Country részesül ebben a természetadta gazdaságban. Pittsburg utcái szélesek és szép házakkal vannak beépítve, de a szerfölött sűrű füst befeketíti azokat és a város egész környékét komor felhőfátyol födi, úgy, hogy az ottani tartózkodás igen kellemetlen.

Pittsburg környékének legnagyobb és leggazdagabb vállalatai közé tartozik a connesvillei koksz-régióban levő H. C. Frick and Comp. ezég. Ennek telepe Pencilvania délnyugati részében fekvő Country Fajttben terül el, s hozzá 85 mű tartozik, 17.250 kokszpesttel, a melyeknek helyszínrajzát a 10. ábra láttatja.

A kokszgyártásra használt szenet szolgáltató telep, West-

moreland és Fajette Counryn húzódik keresztül és 42 mértföld hosszúságban és 8 és fél mértföld szélességben 89.000 árnyi termőképes kőszénreget tartalmaz.

Coimesville környékén 1878-ban csak 8678 pest létezett, inig 1880-ban 6287, 1890-ben 15.172 és 1892-ben már 17.250 pest állott üzemben, 10 millió / termőképességgel, a mi naponkint] 85.00 -nak megfelel. Kiszámították, hogy 7 árnyi kőszénvidék 100 pestet tarthat üzemben, és hogy a connessvillei környék szénbányáit 60 év múlva teljesen kiaknázták.

Az itt. használatos kokszegető kemence, a régi úgynevezett Bee hive Ofen, melynek hosszúsága 4.6 m, szélessége 4.6 m magassága pedig 2 m, szerkezetét a 11—13. ábra láttatja.

A szokásos töltés 48 óránként 4.6 és fél m. Berendezése, a mint a metszetekből kitetszik, szerfölött egyszerű. A szentet a felsőbb emeleten járó keskeny vágánya vasúton szállítják a pesthez és a kocsikból közvetlenül hullatják annak aknájába. A művelet befejezése után a pest befalazott nyilasát kinyitják, és a kokszt a fővasut előterére lapátolják, a honnan aztán rendeltetésének helyére jut.

A Frick and Comp. cég 1871-ben 300 árnyi kőszéntelepén, 50 pesttel kezdte meg a kokszt gyártását, 1882-ben már 3000 árnyi kőszéntelep és 1026 pest volt birtokában. Ezután Carnegie Bros lépett be a cégbe, mely H. C. Frick elnevezés alatt mai nagy kiterjedésére tett szert.

A használt szén és a belőle gyártott kokszt minőségét az itt kitüntetett analízis láttatja.

Szén: 1.13 víz, 28.9 illó anyagok, 60.4 szén, 0.6 kén, 7.95 hamu

Kokszt: 0.7, „ 0, „ „ 89.5, „ 0.73 (?) „ 8.86 „

A cégnek jelenleg 41.000 árnyi kőszénvidéke van, a melyen 5800 munkásai naponként 21.000 t koksztot termelnek. Miután a lakható községek a művekről nagyobb távolságnyira fekszenek, a munkások elszállásol hatása végett a cégnek lakóházakat és munkástelepeket kellett építenie.

Itt a munkáslakások két nemével találkozunk, melyek közül a 18—21. ábrában bemutatottakat munkásoknak, a 14—17. ábrabeliket pedig művezetőknek és nagyobb családdal bíró munkásoknak szánták.

Valamennyi lakóházat fából építik, mindkét oldalt bevakolt deszka-borítással, csak a fal tövét és a pincefalakat készítik termésköböl. A deszkafalakat kívülről fekete kátránnyal mázolják be, míg a házak sarkait, az ajtó- és ablakfőliákat fehér olajfestékkel vonják be. A házak kerítéseit is fehérre mázolják.

A felügyelői lakóházakban két-két különbejáratu lakás van a hozzávaló lépcsővel, konyhával és kamarával, az első emeleten egy nagyobb hálószobát és egy kamarát találunk.

A második szabvány szerinti munkás-lakóházaknak a földszinten közös bejáratuk van és mind a földszinten, mind

az emeleten 3 lakószobát tartalmaznak, melyeknek mindegyikéhez főző tűzhely tartozik. Minden lakóházat bekerített kert vesz körül, melyet azonban a lakóknak kell gondozni.

Nyugot-Pensilvániát s annak beláthatatlan kőolajvidékeit a művészileg alkotott Pensilvania-vasúton átutazván, elértük végre Chicagót.

Minden idegent különös érzés fog el, ha az új világ legújabb városába lép, a mely 50 év alatt kétszer épült föl, mert az első, már 300.000 lakost számláló Chicago 1871. október havában teljesen leégett. Egy év múlva ugyanazon a helyen állott a legszebb és legdíszesebb városok egyike, a mely mai nap 1.250 000 lakost számlál. De mindezt nem Chicago lakossága alkotta egyedül; e munkában egész Észak-Amerika részt vett. Ezóta e város az amerikaiaknak, kivált a prairie-kbeji tartózkodóknak, legkedvesebb városa.

Még kiállítás nélkül sem dicsekedik Amerika egy városa sem oly kiterjedt szállodai étellel, mint Chicago. Mihelyt az aratást a pusztákon és a folyók lapályain befejezték és a termést félig-meddig betakarították, az amerikai gentry a városba hureolkodik, hogy ott pár hónapon keresztül családjával együtt a városi élet örömeit élvezhesse. Egyikét ezeknek az új családi szállóknak, a The Cambridge Club Family Hotel-t, a 22-24 ábrák látatják.

Ez, mind a 4 oldalán szabadon álló épület, mely keleti oldalával határos a Michigan-tóval. Az épület 42.8 m hosszú, 15.8 m széles és 6 emeletének összes magassága 22 m.

A földszinten, a konyhán és az étkező termeken kívül sok istálló és kocsiszín van. mert a vendégek egy része saját járművén érkezik meg. A többi 5 emeleten csak lakások vannak.

Minden egyes emeleti sorban 12 lakás van. 2—4 lakosztállyal, melyek azonban még több részre is oszthatók, úgy. hogy azokban bármily nagyságú család elhelyezhető. A föld-

A ház palával van fődve, kőlépcsőkkel bir, teljesen tűzmentesen van építve és igen díszesen bebútorozva; a szálló egészségügyi berendezésű fölött orvos örködik, a mire nagy súlyt vetnek.

Két személy számára való lakás naponkint teljes ellátással 4—6 dollárba kerül. Ha egyedül csak lakást kívánnak, a napibért 2.5—3.20 dollárba számítják. A ház berendezéseivel együtt angol köbláb térmérték szerint 14 centbe kerül, a mi 76.000 dollárnyi összes költségrek felel meg.

A londoni munkásosztály lakóházai.

A negyvenes évek elején, a vasutak építése következtében, az ipar Angolországban, különösen az ország fővárosában,

rohamos fejlődésnek indulván, London, ez a tiszteletre méltó főváros szűken kezdé magát érezni az ő falai közt.

Kimutatták, hogy ezen időben az idegen munkások tödülése a főváros alapította új gyárakba oly nagyfokú volt, hogy számuk gyakran a százezernél is több volt, úgy hogy legnagyobb gondját képezte a közigazgatásnak e tömeg számára szállást és ételmezést biztosítani.

London terjedelme és növekvése biztosan meg nem állapítható. mivel sohasem voltak mesterséges korlátjai és mivel minden oldal felé szabadon kiterjedhetett. A főváros kiterjedése az előbbi években legjobban következtethető a főposta kerületi beosztásából, a moly szerint a város területe egy 25 kilométer átmérőjű kör, melynek középpontú Charing Cross.

Ezen az 550 négyszögkilométernyi területen 1871. évben a lélekszám 3,254800, a házak száma 369.200 volt. 1881-ben a lakosság száma ugyanezen területen 3,814.570-re és a házak száma 486.280-ra rúgott. Ez évben a fővárosi rendőrség kerületi beosztására nézve egy újabb 38 kilométer átmérőjű kör vonatott s az fővárosi területnek nyilvánított.

Ezen 1155 négyzetkilométeres körben 1881-ben 645.820 házban 4,764.000 lélek lakott. Mai nap ugyanezen területen közel 5 millió ember lakik.

Ha London mai nap, halandósági viszonyai tekintetében világrészünk legegészségesebb városainak egyike, ezt minden esetre nem természetes helyzetének köszöni. Agyagos, sík alapon lévén felépítve és egy lomha, kígyódzó folyású folyamtól keresztül szeldelve, milliónyi kürtői és világhírű ködei következtében sűrű lakosságának az év bármely szakában sem nyújthat különös kellemességet. Ez az erőteljes néptörzs mindent, a mit fentartása és gyarapodása dolgában bír, saját tevékenységének, közigazgatása serény kezdeményezésének és kifogyhatatlan anyagi eszközeinek köszönheti.

E segédeszközökkel a közigazgatás sohasem fukarkodván, oly műveket létesített, a melyek a tudomány szigorú követelményeinek és a lakosság gyakorlati érzékének megfeleltek.

így létesült az utolsó 40 évben számos munkáslakás, melyek mai nap egy fél millió munkásnak részint ingyenes, részint olcsó, egészséges szállást biztosítanak; így létesültek a díszes, működésüket soha meg nem tagadó vízvezetékek és a csatornázás.

Csatornázási (cloak) rendszerét illetőleg London városa a legjobbat bírja, a mit az emberi ész eszme és végrehajtás tekintetében teremteni képes.

A cloakcsövek 1859-ig a városon belül a Themsebe vezetettek, azóta pedig 4,200.000 font sterling költséggel a folyáin mindkét partján, három főcsatorna különböző szintben épült, a melyekbe a kisebb csatornák ürülnek.

A városon kívül három-három fővezeték egyesül a célból, hogy most közösen, Londonsbridgen alul, a déli parton 23 kilométernyire, az északi parton 18 kilométernyire, óriási medencékbe torkoljanak, a hol tartalmuk fertőtleníve gazdasági célokra használatik.

Magánzók és egyesületek által, a mint már említettük, mai nap 500,000 munkásnál több van nyilvános munkás-lakóházakban elszállásolva, a hol részint ingyenes, részint olcsó, egészséges lakást kap

Így létesíté Burdett Couths báróné asszony egészen saját költségén Bettinai Green szegényei számára, a munkásoknak épült lakóházaktól környezett Columbia Markét nevű hús- és ízőlelki piacot, míg az amerikai Peabody György alapítványából, ki London szegényei számára 250000 font sterlinget adományozott, terjedelmes munkás-lakóházak építettek.

Egyike a legrégebb társulatoknak, mely a célból alakult, hogy a szegények számára bérházak kicsi és olcsó lakásokkal építessenek, az 1844-ben Karl of Shaftesbury által alapított Society for Improving the Condition of the Labouring Glasses.

(A munkásosztály helyzetének javítása céljából alakult társulat)

Feladata e társulatnak nemcsak munkásházakat építeni, hanem szakértői és népszerű hirdetések és mintatervek terjesztésével erre nagyobb körben serkenteni és a nyilvános jóléteket is igénybe venni.

A lord Shaftesbury által rendezett nyilvános gyűjtést a királyné és a londoni city nagyobb összegekkel megnyitván, rövid idő alatt 22 000 font sterlingnyi összeg gyűlt össze-

E pénzen legelső sorban a különböző kerületekben fekvő azon hírheft házak vásároltattak inog (vagy béreltettek ki 00 évre), a melyek tömegszállásaiban a bűn, ragály és Ínség üte volt fel tanyáját. Az alapítók továbbá nagyobb összegeket a legolcsóbb feltételek mellett bocsátottak rendelkezésre, úgy hogy az említett építőhelyen rövid idő alatt 10 nagy bérház létesült, a melyek e kor igényeinek tökéletesen megfelelve, nagy ideig minta-munkásházaknak tekintettek.

A legégetőbb szükségnek megfelelőleg, legelső sorban önálló egyének részére két ház építetett, a hol közös háló termekben minden egyes lakó deszkafallal elkülönített háló helylyel bírt. Valamennyi háló terem az emeleten, a földszinten pedig a felügyelők és a közös éttermek, a pincesorban a konyha és mosóház valának elhelyezve.

A vízvezetékéről, kellő gázvilágításról és szellőztetésről első sorban gondoskodtak. A lépcsőházak valamennyi emeleten nyíltak, a nagy ablaknyílások vaskorlátokkal elzárvák.

Valamennyi lépcsőfal és folyosó vakolatlan, és csak a keményre égetett téglák vannak portlandcementtel kihézagolva, miután a nyilvános épületek vakolatában ismerték mindenféle ragályos betegségek legveszélyesebb terjesztőjét.

A később kisebb családokkal épített bérházak közül a Streatham Streetben 48 család számára készült lakóház a legjobb és mai nap is megfelel a munkáslakások tekintetében időközben kibocsátott törvényes rendeletek legszigorúbb követelményeinek.

Tökéletesen aszfaltozott udvarok és folyosók, kőlépcsők valamennyi lakásban mosókonyha vízvezetékekkel, tér a „Water closet” számára és nyílt lépcsőházak a jellemző ismertetőjelei ezeknek az építkezéseknek, melyek egyszerűség és tisztaság által tűnnek ki. A szállások részint két, részint három lakóhelyiséget tartalmaznak, a heti bér 1886-ban, egy a XXIX. táblán előtüntetett kétszobás lakásért átlag 4 shilling 5 penny, egy háromszobás lakásért 7 shilling 4 penny volt, a mi pénzünk szerint évi 110, illetőleg 190 frtnyi bérösszegnek felel meg.

Az 1885. évi mérlegben ezen épület építési értéke 8917 f. st., az évi bérjövedelem 8.75 f. st. és az épületből húzott tiszta haszon 387 f. sterlinggel van felvéve. A társulat valamennyi házában, valamint a city nagy munkástelepén a bérlő a házbért hetenként fizeti, a mi által a heti napszámmal alkalmazott munkásoknak igen megkönnyíti étik saját lakásra szert tenniük. Egy másik jótékony berendezés, mely London városában általánosan el van terjedve s melylyel a munkásosztály sorsán enyhíteni iparkodnak, az, hogy valamennyi nagy ipartelep közelében főzőkonyhák vannak, a hol a munkás reggel, a maga által beszerzett élelmi szert beszoigáltatja és ebből délben főzött eledelt kap, annélkül, hogy kötelezve lenne szeszes italokat fogyasztani. E konyhák a hatóság szigorú ellenőrzése alatt állanak és az illető iparteleptől táraogattanak.

A társulatnak 1885-ben, főnnállásának 41-ik évében, kiadott évi értesítőjéből látható, hogy az akkor még fennállott nyolc épület értéke 37.420 f. st., az összes jövedelem 4165 f. st., és a vállalat tiszta jövedelme 664 f. sterlinget tett.

A választmány az agg lord Shafterbury elnöklete alatti működéséről szóló rövid jelentésében elégtétellel tekint vissza 41 éves tevékenységére, hangsúlyozva azt, „hogy a szegények hajlékáról való gondoskodás nem hanyagolható el büntetlenül, mert a physikai és erkölcsi elfajulása leginkább a nagy városok szomorú lakásviszonyainak, és a vagyonos osztály meg nem bocsátható gondatlanságának tulajdonítható. A birtokos osztály az ő közönyösségében nem veszi észre a népnymor láncolatában levő egyes szemeket mindaddig, míg az végre tulfeszülve, elektromos áramlathoz hasonlóan egy ütással érzeteli magát.“ — Az emberi lakóházak építő modora a művelődés haladásának történelmi mértékét képezvén, a tömegszállásolás javítását célzó törekvések, valamint azon befolyás, mely az által a lakosság erkölcsiségére és egészségi állapotára gyakoroltatik, évszázadunk legnemesebb irányzataihoz tartozik.

Annak dacára, hogy a társulat évi értesítője elégtétellel

constatálja, hogy házaiban a lakók halandósága csak $12\frac{1}{6}\%$ tesz, azok az egészségtan mai követelményeinek legnagyobb részt meg sem felelvén már meg, az akkor épült tíz ház közül jelenleg még csak négy áll fenn. A többi részint a vasútépítéseknek, részint a munkásházakra vonatkozó újabb törvényes határozmányoknak esett áldozatul. E helyett a társulat indítványozása folytán London város nagy terén száz más hasonló épület létesült, és a city tanácsa újabb időben maga volt kezdeményezője annak, hogy kis lakásos házak építtessenek.

Egy minden esetre követelésre méltó újabb keltű példát képeznek a city tanácsa által az 1884. és 1885-iki években a Petticoatsquaron épített munkásházak, melyek, mint a mellékelt helyszínrajzon (XXX. tábla) látható, közel esnek a város középpontjához és a Szent-Pál templomhoz.

A Metropolitan-vasút építése következtében e városrészben nagy házcsoportok romboltattak le, melyekben a lakosság legszegényebb része lakott és e hírhedt városrész maradványai még mai nap is a legromdább helyek egyikének kópét tárják élénkbe.

Az 1875. évi 29. VI-iki angol törvény, mely nemcsak az új munkásházak építésére vonatkozó szigorú határozmányokat tartalmazza, hanem a községetek és egyesületeket föl is hatalmázzá az egészségtelen szállásokat lerombolni és a telkeket kisajátítani, lehetőségessé tette, hogy a ragadós betegségek e tanyája, mely e nagy város közepén fekszik, a vasút építése alkalmából gyökeresen kiürittessék; másrészt pedig e mintaközség kötelességének ismerte el e helyett újat teremteni.

A city tanácsa, azonban drága telkeken nem épített palotákat, hanem bérházakat kis lakásokkal, úgy a mint ezek a városrész volt lakosai igényeinek megfeleltek. Dusan ellátá a bérházakat mindazzal, a mit a szigorú angol törvények és az egészségtani szabályok a legújabb időben előírnak.

Egy 74-2 arenyi telekből csak 269 are van beépítve, a megmaradó területet nyílt, utcák és nagy udvarok képezik. Az új épületek 9 15 m. mély, 16 m. magas és 50 és 70 m. közt váltakozó hosszúságú öt házcsoportot képeznek. Ezek az épület két hosszhomlokzatán utcai ablakokkal bíró 55 háromszobás 172 kétszobás és 24 egyszobás, összesen 251 lakást tartalmaznak és azonkívül a két utcai homlokzat földszintjében kis kalmárboltokat. Az épületek párhuzamosan vannak építve, haránt összeköttetés nélkül, úgy hogy a közöttük szabadon maradó, kétoldalt nyitott udvarok magánutak ábrázatával bírnak.

Minden negyed tűzfalal által egyes osztályokra osztatik.

Négy-négy lakáshoz egy mosó-konyha és két árnyékszék tartozik Mindenik szoba egy étkezszekrénnyel és angol tűzhelyel van ellátva.

E tűzhelyek London kis lakásainak sajátosságát képezik és az erős harántfalak egy fülkéjébe a kémény mellett úgy

vannak beépítve, hogy azokat, ha a pléhlemez, észre sem lehet venni és még a főzés közben sem érezhetni ételszagot a szobában. A lépcsőházak valamennyi emeleten nyíltak és a nagy ablaknyílásokon a lépcsők pihenő helyein vaskorlát van, úgy hogy az épületben folytonos szellőztetés van.

Valamennyi lépcső- és folyosófal, valamint a mosókonyhák falai a tetőig mázos fayance-lemezekkel vannak fődve. A lépcsőmarkolatok is, melyek az oldalfalba vannak mélyítve, ilyen mázos kövekből, vannak, úgy hogy valamennyi nyilvános helyiségben a kórányagot magába szívó likacsos vakolás mellőztetik. A lapos tetők aszfaltfedővel bírnak s a fehérmű szárítására szolgálnak, a mi azonban a teljesen aszfaltozott udvarokon is történik.

Az ezen épületekhez szükségelt telkek ára pénzünk szerint. 1.450,000 frotot, az építés költsége 970,800 frotot tett.

Így tehát minden lakás átlag 9000 firtba került. A múlt évben egy két részből álló lakásért átlag 180 firt és egy három részből álló lakásért 230 firtot vettek be s ebből látható, hogy a city közigazgatása mily nehéz áldozatot hozott, miután a beruházott tőke aig hajtott 1%-os kamatot — Ezen épületek lakásait, melyek e kerületben a leginkább keresettek közé tartoznak, 1886. év őszén 1360 személy lakta; kiskereskedők, mesteremberek segédeikkel, rendőrök és háziszolgák képezték a lakók nagyobb részét. Végül említést érdemel még egy vörös márványlapon foglalt fölirat, mely ezen épületek egyikének homlokoldalán van elhelyezve s mely megközelítő fordításban a következőket tartalmazza:

„Ezen épületek alapköve, melyek London város csatornázásnak tisztelet, belii bizottsága a mesterember- és munkás-lakások javításról szóló törvény értelmében az államtitkártól jóváhagyott terv szerint épített, Shaw György —Esquire elnök által 1884. évi január hó 23-án tétetett le.

Haywood Vilmos M. Just, GEERLBA,

építész

Gentry Márk,

tervező

Ezen emléktábla költő fel e sorok Írójának figyelmét az ott idézett törvényekre, melyek Angolország munkásházainak javítását célozzák s azokat tanulmányozva, azt találta, hogy az angol törvényhozás az utolsó Imsz év óta e tárgyat folytonosan figyelemmel kíséri és a tudomány haladásával mindig lépést tart. — Az első idevágó törvény (1868. 31/VII-ről) határozmányai elrendelik, hogy az egészségtelen helyiségek, melyeket munkások és családjaik laknak, vagy földig lerombolandók, vagy kijavítandók és a törvény kijelöli valamennyi hatóságot és hatósági közeget, melyeknek ez ügyben döntő joguk van. Az 1887. 29 VI-iki törvénycikk, mely minden alkalommal szó szerint így idézendő: „1875. évi törvény a munkás-lakóházak javításáról“, e lakások házbérijövedelraóvel (Census, évenként 4 font sterling) foglalkozván, ennek bizonyos kerületekre és

helyi hatóságoknál való alkalmaztatását szabályozza. Kötelezi a hatóságokat nemcsak az ilyen egészségtelen helyiségek javítására vonatkozó tervezetek előterjesztésére, hanem javaslataiknak a miniszteri jóváhagyás után való végrehajtására is.

Megállapítja továbbá, hogy ki tartozik ezen átalakítás költségeit viselni; e határozmányok gyors végrehajtására alapítványokat létesít és népes városok körébe eső efféle ragálytanyák kisajátítására megadja a kisajátítás jogát. Az 1879., 1882. és 1835. évi pótcikkek, e törvényt az egészségtan haladásához képest szakadatlan módon tagolva cs szabatosítva, igazolják azt, hogy Angolországban valamennyi osztály és rend foglalkozik a nagy városok égető lakáskérdésével. A mi e közhasznú törekvések eredményét illeti, erre nézve legáltalában a statisztika felel. Míg nálunk a halandósági szám sohasem marad alább 34-nél ezer lakos után, Londonban alig éri el a 19-et és mennyivel kedvezőbben tűnik elő ennek következtében Londonban a betegek és sínlődők aránya az egészséges és munkabíró lakossághoz képest. E kérdés elől továbbra kitérnünk szintén nem szabad. Múlt évben a ragadós betegségek sem a szegények viskóit, sem a gazdagok palotáit nem kímélték meg s e tekintetben szomorú tanulságot szolgáltatott nekünk Hogy e betegségek okozóit csakis a túltömött szállások és általában a szegény osztályok rossz lakásviszonyai képezik, erről a járványbiztoson eléggé meggyőződtek. — E sorok célja bebizonyítani azt, hogy-hogy nemcsak nálunk, de minden más, gyors virágzásnak induló városban is, a kis lakások iránti szükség, az idegen munkaerők oda tódulása folytán, mindig hatalmasabban lép föl és hogy ilyen építkezéseket egészségügyi viszonyaink megkárosítása nélkül továbbra halasztani nem szabad. Budapest lakosságának száma 1881-től 188ü-ig 371,191-ről 422,257-re emelkedett, a mi a lakosság évenként 10,000-rel való növekedésének felel meg. Míg a jómódú osztályok lakásviszonyaiban érezhető javulás állott be, addig az említett öt év alatt a pinclakások száma 31,637-ről 39,624-ro emelkedett, mely körülménynek, tekintettel arra, hogy a munkáselem egyidejűleg küljebb fekvő elővárosokba szorult, fővárosunk egészségügyi viszonyaira okvetlenül káros befolyással kellett lennie.

A gyakorlati angolról nem tehetjük fel, hogy csupa szépítő vágyból gyűjt milliókat a célból, hogy egynéhány száz család számára olcsó lakásokat építhessen. Még kevésbbé hisszük, hogy a londoni city rász számítudós, mivel szatócsok és házi szolgák számára szállásokat teremt, melyek alig hajtának 1 százalékos kamatot; hanem az ily munkálkodás indító oka inkább abban a jogosult önzésben rejlik, mely szomszédjának anyagi jólétéből saját maga részére is megnyugtatást és biztonságot remél.